

VÕRTSJÄRVE-EMAJÕE-PEIPSI VÕRGUSTIKU JA VEETEE ARENDAMINE

Lähteolukorra analüüs

Detsember 2025

Interreg

Estonia – Latvia

Co-funded by
the European Union

Kaasrahastanud
Euroopa Liit

Eesti
tuleviku heaks

Tegevusi kaasrahastatakse projektide „River Networks“ ja „Võrtsjärve-Emajõe-Peipsi võrgustiku ja veetee arendamine“ raames.

Tellija: Tartumaa Arendusselts

Konsultant: OÜ Cumulus Consulting

Etapp: nr 1 (lähteolukorra analüüs)

Versioon: nr 5, detsember 2025

SISUKORD

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS.....	3
1 LÄHTEOLUKORD.....	4
1.1 PROJEKTI ALA MÄÄRATLUS	4
1.2 PIIRKONNA SOTSIAALMAJANDUSLIK ÜLEVAADE	5
1.3 VEEKOGUD JA NENDE SEISUND	8
1.4 VEEKOGUDE VÄÄRTUSED JA KASUTUS	9
1.4.1 Kalamajandus.....	10
1.4.2 Puhkemajandus.....	10
1.4.3 Transport.....	11
1.5 SENISED OLULISEMAD ARENDUSPROJEKTID	13
2 INIMMÕJU	14
2.1 EUTROFEERUMINE	14
2.2 ÜLEPÜÜK	15
2.3 MUUD HÄIRINGUD	15
2.4 KLIIMAMUUTUSE MÕJU	16
3 VEEPOLIITIKA PRAEGUNE OLUKORD	16
3.1 ÜLDINE ÜLEVAADE	16
3.2 VEEKASUTUS	17
3.2.1 Tartu maakond.....	19
3.2.2 Viljandi maakond	24
3.2.3 Valga maakond	25
3.3 KESKKONNAPOLIITIKA	25
4 KOKKUVÕTE	29
KASUTATUD KIRJANDUS	31
LISA 1. OMAVALITSUSTE TEGEVUSKAVAD VÕRTSJÄRVE–EMAJÕE–PEIPSI VEESTIKU KASUTAMISEL JA KAITSSEL	33

SISSEJUHATUS

Tartumaa Arendusselts ja Tartumaa Omavalitsuste Liit on ellu kutsunud projektid „*River Networks*“ ning „Võrtsjärve-Emajõe-Peipsi võrgustiku ja veetee arendamine“. Lisaks TAS-ile ja TOL-ile on projekti kaasatud ka Viljandimaa Omavalitsuste Liit.

Koostöös Läti partneriga (Jūras Zeme) ellu viidav „*River Networks*“ hõlmab Emajõe ja Koiva jõe (osaliselt) piirkondi, VEP-i projekt keskendub Emajõe ning kahele Eesti suurimale järvele.

Projektide eesmärk on ergutada jätkusuutlikku sotsiaalmajanduslikku arengut piki jõgede (Emajõgi ja Koiva jõgi) kaldaid ning valgalasid, samuti järvekaldaid (Võrtsjärv ja Peipsi). Fookuses on loodusressursside, pärandkultuuri ja majanduslike võimaluste parem kasutus, tagades kooskõla keskkonnakaitseliste eesmärkidega ning arendades selleks välja toimiva koostöövõrgustiku.

Piirkondi mõjutavad mitmed väljakutsed:

- Veekogude eutrofeerumine
- Madal sügavus (ennekõike Emajõe ja Võrtsjärve puhul), mis takistab laevanduse arengut
- Kultuuripärandi säilitamine ja kestlik kasutamine
- Infrastruktuuri (sadamad, sildumiskohad jms) arendamine
- Tasakaalu leidmine majandusarengu ja looduskaitse eesmärkide vahel
- Osapoolte erinevad huvid (näiteks kalandus ja hobilaevandus)
- Toimiva arendusvõrgustiku loomine, mis hõlmab nii Võrtsjärve, Emajõe kui Peipsi piirkondi

Nendele väljakutsetele vastamiseks ongi projektid ellu kutsutud, loomaks jõe- ja järvealadele strateegiad ning tegevuskavad jätkusuutliku sotsiaalmajandusliku arengu tagamiseks. Strateegiad sisaldavad lisaks eesmärgistamisele ja tegevusplaanile juhtimisorganisatsiooni kirjeldust. Senini on Emajõe võrgustikku vedanud eest Tartumaa Arendusselts. Võrgustikku on kaasatud üle 50 organisatsiooni avalikust, era- ja mitmetulundussektorist, et ühiselt arendada jõega seotud tegevusi.

Kuivõrd tegemist on kahe eraldiseisva, kuigi sisult ja geograafiliselt kattuvate projektidega, on tööd jaotatud kahte ossa:

1. Võrtsjärve-Emajõe-Peipsi piirkonna ja võrgustiku tegevust suunava strateegia ning tegevuskava koostamine – **käesolev dokument**
2. Emajõe ja Koiva jõe ühise strateegia ja tegevuskava koostamine

Käesoleva dokumendi (lähteolukorra analüüs) näol on tegemist töö esimese etapiga, mille tulemusel on valminud ülevaade Võrtsjärve, Emajõe ja Peipsi piirkondadest.

Täpsemalt on töö koostamise protsessi ja metodoloogilisi lähtealuseid kirjeldatud strateegia sissejuhatavates peatükkides.

1 LÄHTEOLUKORD

1.1 Projekti ala määratlus

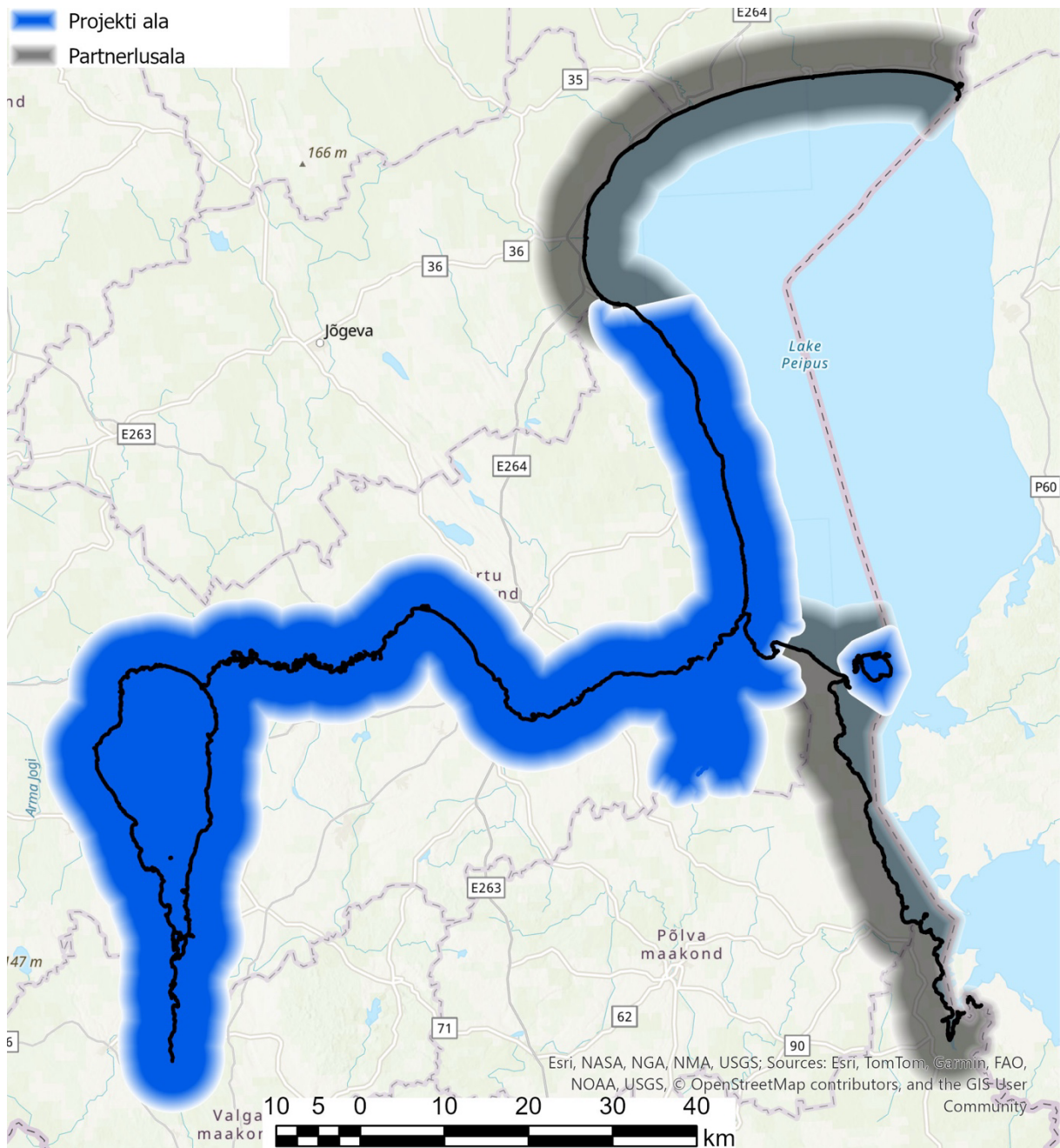
Projektis „Vörtsjärve-Emajõe-Peipsi võrgustiku ja veetee arendamine“ on piirkonnana määratletud Vörtsjärve ja Emajõe kaldaalad ning Peipsi ranniku Tartumaa osa (Joonis 1). Kaldaaladeks on arvestatud kuni 5 km puhver kaldajoonest. Seejuures tuleb arvestada, et veekogu otsene mõju avaldub ligikaudu 1 km laiuses vööndis.

Partnerlusalaks on Peipsi järve ranniku teiste maakondade (Jõgevamaa, Ida-Virumaa, Põlvamaa ja Võrumaa) osad – kuigi geograafiliselt seotud, ei kuulu sealsed organisatsioonid projekti meeskonda.

Vörtsjärve, Emajõe ja Peipsi Eesti-poolne veesüsteem paikneb Eesti kagu- ja keskosa ulatuslikus madalikuvööndis, mis on tuntud oma soostunud alade, üleujutuslammide ja ulatuslike järvede poolest.

Vörtsjärv asub kõrgemal tasandikul, mida ümbritsevad peamiselt sood, põllud, ja hajakülad. Emajõgi lookleb suures osas looduslähedaste lammide vahel, kus leidub mitmeid kaitsealasid (nt Alam-Pedja looduskaitseala). Peipsi järve kesk- ja lõunaosas (nt Emajõe suudmeala, Peipsiveere) muutub rannik madalaks, soostunuks ja kinnikasvanuks. Peipsi madaliku keskosas Emajõe suudmeala harujõgede ja järvede vahel on kujunenud ulatuslik Emajõe Suursoo madaloo, mille pind kerkib vaid meetri jagu Peipsi veetasemest kõrgemale. Kevadised suurveed ujutavad need alad laialdaselt üle. Keskosas, eriti Kallastel, leidub haruldast ja maalilist Devoni liivakivi pankranda (astangut), mis on kuni 8 meetri kõrgune.

Geoloogiliselt on kogu piirkond seotud kesk- ja hilisjäaaaja setenditega, mille tõttu on pinnas toitainerikas, ent samas ka haavatav üleujutuste ja hajureostuse suhtes.

Joonis 1. Projekti ala ja partnerlusala

1.2 Piirkonna sotsiaalmajanduslik ülevaade

Võrgustiku piirkonda jäävates omavalitsustes elas Rahvastikuregistri andmetel 1. jaanuari 2025. a seisuga üle 177 tuhande inimese (Tabel 1). Möödunud viie aasta vältel on see veidi enam kui üheksa tuhande võrra kasvanud. Koostööpiirkond on seevastu kahanenud. Omavalitsuseti on demograafilised trendid erisuunalised – Tartu linna lähedal kasvav, mujal pigem kahanev. Sellest lähtuvalt on ka omavalitsuste majanduslik olukord erinev.

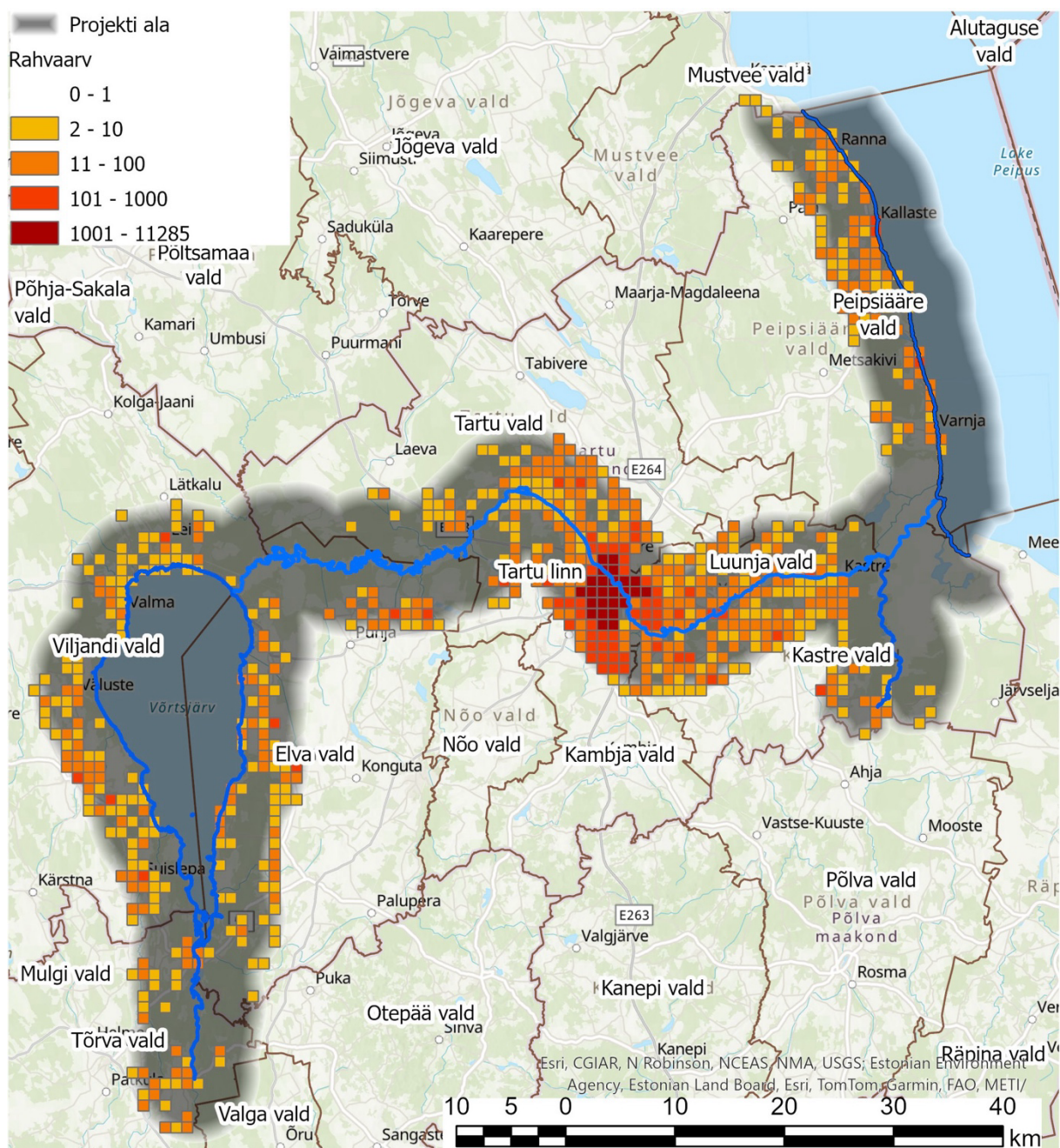
Tartu maakonnas on omavalitsuste olukord tervikuna pigem hea: elanikud on riigi keskmisest kõrgemalt rahul oma elukeskkonnaga (eriti kõrgete hinnangutega torkab silma Tartu linn)¹, investeerimisvõimekus on olemas. Viljandimaa positsioon võrreldes Tartumaaga on nõrgem, Valgamaal veelgi enam. Samas on Viljandi vald võrreldes maakonna teiste omavalitsustega üsna heal järjel, sama kehtib Tõrva valla kohta Valgamaa kontekstis. Koostööpiirkonda jäävate omavalitsuste näitajad jäävad reeglina Eesti keskmisest allapoole.

Tabel 1. Piirkonna elanike arv ja selle muutus (Rahvastikuregister)

Võrgustiku piirkond		Rahvaarv 2020	Rahvaarv 2025	Muutus
Tartumaa	Tartu linn	95 326	98 257	2 931
	Tartu vald	11 201	13 398	2 197
	Elva vald	14 630	14 632	2
	Luunja vald	5 001	6 063	1 062
	Peipsiääre vald	5 501	5 279	-222
	Kastre vald	5 304	6 459	1 155
	Kambja vald	11 489	14 095	2 606
Valgamaa	Tõrva vald	6 109	5 874	-235
Viljandimaa	Viljandi vald	13 614	13 375	-239
Kokku		168 175	177 432	9 257
Koostööpiirkond				
Ida-Virumaa	Alutaguse vald	4 703	4 588	-115
Jõgevamaa	Mustvee vald	5 435	5 145	-290
Põlvamaa	Räpina vald	6 351	5 870	-481
Võrumaa	Setomaa vald	3 291	3 092	-199
Kokku		19 780	18 695	-1 085
Kõik kokku		187 955	196 127	8 172

Asustuse mõttes on piirkond tugevalt regionaalselt diferentseerunud. Tartu linn on Eesti suuruselt teine linn ning Emajõe-äärne keskus, mis koondab endasse teadus-, kultuuri- ja haldusfunktsioone. Sellest lähtuvalt on ka linna ümbrus tihedamalt asustatud (enamus inimestest elab lõigul Kärevere–Kastre, sh Tartu linn). Ülejäänud piirkond on pigem hõreda asustusega. Emajõe ülemjooks ja suudmeala on inimtühjad (Joonis 2).

¹ Minuomavalitsus.ee portaali andmetel

Joonis 2. Rahvaarv ja elanike paiknemine projektialal (Eesti Statistikaamet)

Võrtsjärve ümbruses asuvad väikesed kalurikülad ja põllumajanduspiirkonnad, Peipsi-äärsetel aladel domineerivad lineaarsete kalurikülade ketid, eriti Setomaa ja vanausuliste kultuuriruumi osas (Varnja, Kasepää, Kolkja, Mustvee jt). Piirkonnas on säilinud palju traditsioonilist eluviisi, sealhulgas omaaegne käsitöö, sibulakasvatus ja rääbisepüük, mis lisab kultuurilist mitmekihilisust. Tegutsevad mitmed võrgustikud (lähemalt kirjeldatud kokkuvõttes peatükis), mille korraldatavad märgilised sündmused (näiteks Sibulatee puhvetite päev, Peipsi Toidu tänav, Kallaste kala- ja sibulalaat jpt) suurendavad piirkonna tuntuks ja panustavad kohaliku arengusse.

Majandusstruktuur peegeldab Tartumaal postindustriaalset ühiskonda – ligi kolmveerand hõivatutest töötab tertsiaarsektoris, põllumajanduse osakaal on väga väike (paar protsendipunkti, Viljandimaal pisut enam).

Tartu maakonna osatähtsus riigi SKP-s on 11,6%, sh Tartu linn 8,5% (tähtsusest teisel kohal Harjumaa ja Tallinna järel). Elaniku kohta on SKP maakonnas 97% riigi keskmisest, Tartus 116%. Viljandi maakonna osatähtsus riigi SKP-s on 2,3%, Valga maakonnal 1,1%. SKP elaniku kohta on nendes maakondades vastavalt 69% ja 52% riigi keskmisest.

Põllumajandus ja kalandus on piirkonnas ajalooliselt tähtsad tegevusalad, kuid viimasel ajal on kasvanud turismi, puhkemajanduse ja loodushoiu roll. Mitmed alad kuuluvad Natura 2000 võrgustikku, mille kaudu toetatakse säästvat maakasutust ja elurikkuse säilitamist. Piirkonna liikuvus toetub peamiselt väiksematele regionaalsetele teedele, kuid üldine transpordiühendus on hõre, eriti väljaspool Tartu linna. Töölane pendeldamine, hooajaline ränne ja noorte väljavool on pikaajalised probleemid, seda eriti Peipsi ja Võrtsjärve külade kontekstis.

Kultuuriliselt on tegemist piirkonnaga, kus kohtuvad erinevad identiteedid: Tartu akadeemiline linnamiljö, Peipsi vanausuliste asustus, Võrtsjärve kalurikultuur ja Alam-Pedja ürgne loodus. Vesi on selles piirkonnas mitte ainult looduselement, vaid identiteedi ja elulaadi kandja – see määrab ära nii majandusvõimalused, ökoloogilised väljakutsed kui ka kultuurilised tähendused.

1.3 Veekogud ja nende seisund

Võrtsjärv, Emajõgi ja Peipsi moodustavad Eesti suurima siseveekogude süsteemi, mis ulatub Lõuna-Eestist kuni Peipsi põhjarannikuni. Nende hüdrograafiline ja ökoloogiline iseloom on tihedalt põimunud ning sõltub suuresti üksteisest, moodustades omavahel seotud vesikonna. Kõik kolm veekogu kuuluvad Narva jõe valglasse ja omavad olulist rolli nii looduskeskkonna säilitamisel kui ka inimtegevuse toetamisel.

Võrtsjärv on Eesti suuruselt teine järv pindalaga ligikaudu 270 km². Tegemist on madala, keskelt umbes 6 m sügavuse veekoguga, mille keskmine sügavus on kõigest 2,8 meetrit. Järve toidavad arvukad jõed nagu Väike-Emajõgi ja Tarvastu jõgi, kuid Võrtsjärve ainus looduslik väljavool on Emajõgi. Võrtsjärv täidab Emajõe jaoks olulist vee tasakaalu reguleerivat rolli, eriti kevadise suurvee ja suvekuude aurumise tasakaalustajana. Järve veetase ja äravool muutuvad aastati tugevalt, mis mõjutab omakorda Emajõe hüdroloogiat.

Emajõgi on umbes 100 km pikkune veetee, mis ühendab Võrtsjärve Peipsiga. Emajõe ülemjooks kulgeb läbi soostunud lammialade, kus vesi voolab aeglaselt ja kaldad on suures osas looduskaitse all. Keskjooks on kõrgemate kallastega ja voolab läbi Tartu linna. Alamjooks hargneb hiiglaslikuks deltaks ja suubub Peipsisse. Jõe hüdrodünaamika sõltub tugevalt Võrtsjärve ja Peipsi veetasemetest.

Peipsi järvistu jaguneb hüdrograafiliselt kolmeks: Peipsi kitsamas tähenduses (põhjapoolne osa), Lämmijärv (keskmine) ja Pihkva järv (lõunapoolne). Peipsi on madal – keskmine sügavus jääb vahemikku 7–8 meetrit. Veetaseme muutlikkus on seotud nii Emajõe äravoolu kui ka sademete ja tuulesuundadega, mis võivad põhjustada ulatuslikke veetaseme kõikumisi. Aeglane veevahetus teeb järve tundlikuks saaste ja toitainete kuhjumise suhtes.

Nende veekogude **ökoloogiline seisund** on seotud ühise toitainetekoormuse kaudu. Võrtsjärve ökoloogiline seisund on hinnatud üldiselt kesiseks (ökoloogilise seisundi ülevaade on tehtud Ida-Eesti veemajanduskava meetmeprogrammis 2022–2027 põhjal), mis on peamiselt tingitud hajureostusest – eriti põllumajandusest pärinevast fosforist ja lämmastikust. Järv on looduslikult niigi eutroofne, kuid inimtegevus on eutrofeerumist kiirendanud. Liigne toitainesisaldus soodustab vetikate vohamist, suvist veekvaliteedi halvenemist ja hapniku puudust sügavamas kihis.

Emajõgi kannab Võrtsjärvest lahkuva koormuse Peipsi suunas ja tema enda valgala lisab täiendavat reostust, eriti Tartu linnapiirkonna ja lähedaste põllumajandusmaade kaudu. Alamjooksul on täheldatud madalat hapnikusisaldust ja suuremat orgaanilise aine sisaldust, mis viitab hajureostuse ja orgaanilise koormuse koosinemisele.

Peipsi järve ökoloogiline seisund on samuti hinnatud kesiseks. Eriti probleemseks on Lämmijärv ja Pihkva järv, mis rohkem reostust koguvad, samas kui Peipsi põhjaossa jõuab puhtam vesi. Võrreldes varasemate aastakümnetega on olukord stabiliseerunud tänu reoveepuhastitele ja põllumajandustavade osalisele paranemisele, kuid üldine fosfori- ja lämmastikukoormus jääb siiski eutrofeerumist tagant tõukavaks.

Võrtsjärve–Emajõe–Peipsi veesüsteem on hüdroloogiliselt tihedalt seotud ning ökoloogiliselt haavatav, eeskätt toitainete koormusest tuleneva eutrofeerumise tõttu. Veekaitsemeetmed on aidanud vältida seisundi edasist halvenemist, kuid jätkusuutlikku ökosüsteemi tagamiseks on vajalik senisest tõhusam hajureostuse piiramine.

1.4 Veekogude väärtused ja kasutus

Võrtsjärve-Emajõe-Peipsi veesüsteem on Eesti üks olulisemaid mageveeökosüsteeme, mille väärtus ulatub kaugele üle pelgalt hüdroloogiliste ning ökoloogiliste piiride. Tegemist on loodus-, majandus- ja kultuuriruumiga, millel on mitmekihilised tähendused nii kohalikul kui ka riiklikul tasandil. Kalamajanduslik, puhke-, transpordi- ja ökoloogiline väärtus põimuvad tihedalt, täiendades üksteist ja luues keeruka inimõjuga keskkonna, mis nõuab tasakaalustatud haldamist.

Ökoloogilisest perspektiivist on tegemist ulatusliku mageveeökosüsteemiga, mis pakub elupaiku paljudele kaitsealustele liikidele – näiteks kotkastele, must-toonekurele, mitmetele kahepaiksetele ja haruldastele kaladele. Arvukate ja samas hiiglaslike soode roll süsinikusidujatena, toitainete puhverdajatena ning üleujutuste leevendajatena annab süsteemile olulise ökosüsteemiteenuste mõõtme. Samuti on veekogudel oluline roll piirkondliku põhjavee tasakaalu hoidmisel ning elurikkuse säilitamisel.

Lisanduva väärtusena võib käsitleda ka **kultuurilist ja identiteedilist mõõdet**. Peipsi-äärased vanausuliste külad, Võrtsjärvega seotud rahvapärarimused ning Tartu kui Emajõe-äärne ülikoolilinn loovad kultuuriruumi, kus vesi on rohkem kui ressurss – see on osa paigavaimust ja elulaadist. Mitmes piirkonnas toetab veekogude lähedus kohalike kogukondade sotsiaalset sidusust ja looduslähedast elustiili.

Võrtsjärve-Emajõe-Peipsi veesüsteem on kokkuvõtvalt mitmekihiline väärtuste kogum, kus looduslik, majanduslik ja kultuuriline tähendus toimivad koos. Selle kestlik

säilitamine eeldab nii teaduspõhist juhtimist kui ka kohalike inimeste ja kogukondade aktiivset rolli.

1.4.1 Kalamajandus

Kalamajanduslikult on Võrtsjärv, Emajõgi ja Peipsi ajalooliselt olnud Eesti tähtsaimad siseveekogud. Eesti-poolse Peipsi kalapüük annab keskmiselt 85% kogu riigi siseveekogude püügimahust (Mägi *et al.*, 2023). Peipsi järv on tuntud oma rääbise, ahvena ja koha poolest, moodustades olulise osa Eesti kutselise siseveepüügi kogumahust. Eriti rääbis on olnud kultuuriline ja majanduslik sümbol, kuid selle populatsioon on tugevalt kõikunud, sõltudes eelkõige veekvaliteedist ja kudetingimustest. Aastal 2024 püüti Eesti poolelt Peipsi, Lämmi- ja Pihkva järvest kokku 2222 tonni kala, mis on umbes 200 tonni enam kui aasta varem, kuid jääb siiski ligikaudu 300 tonni alla pikema perioodi keskmisele saagile. Peamised püügikalad olid ahven (897 t), latikas (515 t) ja koha (481 t), mis andsid suurema osa kogu püügimahust (Vaino, 2025).

Ka Võrtsjärves on kalapüügil pikk traditsioon: seal püütakse eelkõige latikat, koha, haugi ja angerjat. Aastal 2024 püüdsid kutselised kalurid Võrtsjärvest kokku 192 tonni kala, mis on 7,2% vähem kui eelmisel aastal (Teesalu & Bernotas, 2025). Suurima osa andsid koha (81,3 t) ja angerjas (51,7 t), samas kui latika (37,7 t) ja haugi (13,5 t) saagid jäid madalamaks. Angerja populatsioon sõltub osaliselt kunstlikust asustamisest, kuna looduslik ränne Sargasso merre on blokeeritud. Emajõgi on oluline kalade rändetee ning pakub kudemiskohti. Seega ei toimi need veekogud kalanduses eraldi, vaid ökosüsteemse tervikuna. Kalamajandust ohustab liigne eutrofeerumine, mis võib kalastikku nihestada vähem-väärtuslike liikide kasuks.

1.4.2 Puhkemajandus

Piirkonna **puhkeväärtus** on viimastel kümnenditel oluliselt tõusnud. Turism on piirkonnas tuntavalt kasvanud, eriti suvekuudel.

Peipsi on Euroopa ja Eesti rikkaim kalajärv, tähtis veetee ja puhkepiirkond. Laiemalt vaadates on järv ka jahutusvee allikas ja turbiinide käivitaja elektrijaamadele ning joogiveeallikas Narva linnale. Peipsimaal on omapärane ajalugu ja rahvastik, looduses on palju puutumatuid maastikke ja kultuurilis-ajaloolisi objekte. Peipsit ümbritseva soostunud ja põllumajanduseks vähesobiva ala elanikkond asus juba alates muinasajast ühises kultuuriruumis, mida mõjutas suuresti järv ja sellega seotud tegevused.

Peipsi järve rannikualad, eriti Mustvee, Kallaste, Varnja ja Kauksi, meelitavad ligi tuhandeid külastajaid. Peipsi järve äärsed alad pakuvad lisaks kalapüügile ka supluskohti, kohalikke festivalitraditsioone, paaditurismi ja vaikset looduslikku eraldatust.

Eesti kultuuripärandile on piirkond andnud Kalevipoja muistendid, Kodavere murraku ja Juhan Liivi looming. Piirkonna identiteeti on kujundanud nii lääne- kui ka põhjaranniku vene vanausulised kui ka baltisakslased (Alatskivi loss). Lõunaosas on esindatud setode kultuur.

Piirkonna olulisemad kultuuriobjektid on Alatskivi loss, Samovarimaja, Kodavere Pärimuskeskus, Liivi muuseum, Voronja galerii, Peipsimaa Pärimuskeskus ja Kolkja vanausuliste muuseum. Aktiivset tegevust võimaldavad mitmed matkarajad ja rannad, samuti leidub erisuguseid teenusepakkujaid. Tihedam asustus, objektid ja teenused on enamjaolt koondunud järve ranniku lähedusse.

Võrtsjärv on Eesti suurim sisejärv. Pindalalt on ta suurem kui teised Eesti järved kokku, arvestamata Peipsit. Järve ääres on mitmeid puhkealasid (Jõesuu, Pikasilla, Poldri, Trepimäe, Ulge, Valma ja Vooremäe), kämpinguid, matkaradasid ja väikelaevasadamaid (Oiu, Tarvastu, Ulge ja Vanasauna). Siiski on sadamate arv võrreldes Peipsi ja Emajõega tagasihoidlik.

Järv sobib purjetamiseks (Veldemani puhkekeskus, Võrtsjärve Purjekeskus, kalepurjeka sõidud) ja aerutamiseks, samuti kalapüügiks harrastajatele, kes hindavad vaikust ja avarust. Huvitavat külastuselamust pakub Järvemuuseum Akva:rium. Samuti leidub mitmeid aktiivse puhkuse veetmise võimalusi (Valma Seikluspark, Oiu sadama matkarada jpt).

Emajõgi on hinnatud kanuumatkade ja loodusvaatluste sihtkoht. Jõe alamjooks Peipsi rannikul on soine ja üsna inimtühi. Ka Võrtsjärve-poolne osa on hõredalt asustatud. Valdav osa teenustest on koondunud Tartu linna ümbrusse.

Erinevad marsruudid Võrtsjärvest Tartu ja Peipsini on hästi tuntud ja jõe ääres on kujunenud laagripaigad, matkarajad ning randumiskohad. Tartu linnas on Emajõgi ja selle kallas hästi arenenud mitmeotstarbeline linnaruum, kus kohtuvad puhkevõimalused, sport ja kultuuriüritused. Tartu linna näol on tegemist Lõuna-Eesti olulisima turismi-sihtkohaga.

Puhka Eestis portaali andmetel on Tartus 73 majutust ja 98 toitlustust pakkuvat asutust. Mitmesuguseid tuure ja aktiivse puhkuse võimalusi on ligi 300. Mitmeid majutus- ja toitlustusasutusi, samuti aktiivse puhkuse teenuse pakkujaid on ka teistes piirkonna omavalitsustes, ennekõike Tartu, Elva ja Peipsiääre valdades. Navigatsiooniperioodil korraldatakse Emajõel laevaliiklust. Kihnu Veeteed teenindab liini Laaksaare-Piirissaare. Samuti korraldab erinevaid reise AS Seto Line. Pakutakse ringsõite Emajõel või Värskast väljumisega Lämmijärvel. Emajõe Lodjaselts korraldab ajalooliste lotjade eeskujul ehitatud kaubapurjekaga „Jõmmu“ ja viikingilaevaga „Turm“ erinevaid retki ja õppereise nii Emajõel kui ka järvedel.

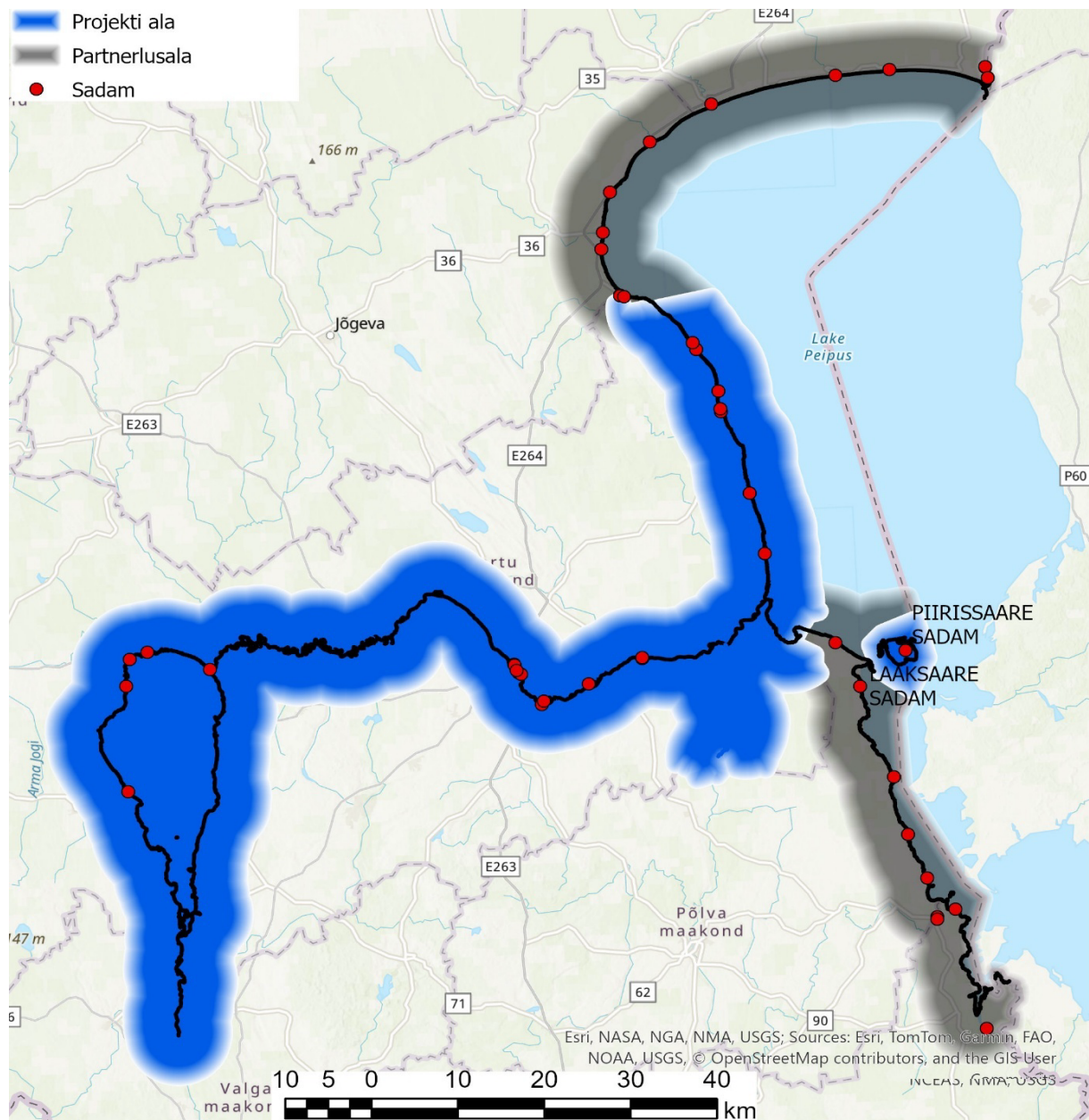
Suplusvee kvaliteet on nii Võrtsjärves, Emajões kui ka Peipsis enamasti hea, kuid vetikate õitsengud suve teises pooles võivad järvedes põhjustada ajutisi probleeme.

1.4.3 Transport

Transpordiväärtust Võrtsjärve-Emajõe-Peipsi süsteemis piiravad mitmed asjaolud. Esiteks, nendel sisevetel puudub laevatatav ühendus merega, sest Narva jõgi pole läbitav. Teiseks, vesikonna Venemaa-poolne osa on poliitiliselt Eestist isoleeritud. Kolmandaks, veekogud ja sadamad on navigeerimise jaoks madalad. Neljandaks, ligipääs nii maa kui vee poolt on sageli komplitseeritud. Kõigest hoolimata on transpordiväärtus selles süsteemis siiski oluline. Emajõe Tartu-Peipsi lõigul liiguvad

väikelaevad ja turismialused. Kuigi regulaarne kaubavedu puudub, on olemas potentsiaal taastada sisevete transport väikesemahulisel kujul. Võrtsjärvel on väikelaevade liiklus täiesti toimiv. Peipsil liigub samuti kalalaevu, kohalikke paate ja turismialuseid. Transpordi väärtust suurendab ka see, et veeteed ühendavad erinevaid kogukondi ning võimaldavad ligipääsu looduslikele aladele, mis maanteede kaudu ei ole lihtsalt kättesaadavad.

Peipsi, Emajõe ja Võrtsjärve kallastel on sadu randumiskohti, sh 45 Sadamaregistri sadamat (Joonis 3). Nendest viis paiknevad Võrtsjärve ääres, üheksa Emajõe ääres ja 31 Peipsi kallastel. Olulisimad on rahvusvahelise tähtsusega Piirissaare ja Laaksaare sadamad, mis teenindavad püsivat reisijate liinivedu.

Joonis 3. Uurimisala sadamad

1.5 Senised olulisemad arendusprojektid

Emajõe piirkonna koostöövõrgustik tegutseb TAS-i eestvedamisel alates 2021. aastast. Võrgustikku on kaasatud enam kui 50 organisatsiooni kõigist sektoritest. Läbi aastate on korraldatud „Avasta Emajõgi!” **jõeretkede sarja**, aasta-aastalt on tegevuste maht kasvanud:

- 2021 – 5 jõeretke
- 2022 – 5 jõeretke
- 2023 – 8 jõeretke
- 2024 – 21 jõeretke
- 2025 – enam kui 30 jõeretke

Lisaks on alates 2021. aastast iga-aastaselt korraldatud u 80–100 osalejaga **Emajõe koristustalguid**, mis on seotud ka üle-eestiliste ning ülemaailmsete “Teeme Ära” ning Maailmakoristuspäeva aktsioonidega. Samuti on läbi viidud ühiseid õppereise ning ellu viidud turundustegevusi.

Nii jõeretkede kui ka koristustalgutega on plaanis jätkata ka järgnevatel aastatel, **laiendades vastavaid tegevusi kogu VEP-i piirkonnale** (kaasates ka Võrtsjärve ja Peipsi osa).

Emajõe ja laiemalt ka VEP-i piirkonna investeringu- ja arendusprojekte on toetatud ka läbi **TAS-i LEADER-meetmete**. LEADER-meetmete toel on erinevad taotlejad viinud ellu järgmised VEP-i piirkonna jaoks olulisemad projektid:

- Luunja sadamaala (puhkeala, välibassein, tualetid)
- Reku sadamaala arendus
- Ulila randumisala
- Jõeääre paadisadama arendus
- Piirissaarel puhketaristu arendus
- Kolkja puhkeala
- Mehikoorma rannaala promenaad
- Investeeringud puhketaristusse ja teenuste arendamisesse
- Sibulatee, Peipsi Toidu Tänav, Lõuna-Eesti kogukonnaprogramm

Vastavate projektide toel on paranenud nii ligipääsud veekogudele (sadamaalad, paadisadamad) kui ka piirkonna puhketaristu ja teenused. Lisaks on erinevatest meetmetest saanud tuge ka piirkonna koostöövõrgustikud (nt Sibulatee) ja ka konkreetsed era- ja kolmanda sektori asutused.

TASi tegevuspiirkonna ühisstrateegia 2023–2030² meetme 2.2 fookuses on ka järgnevatel aastatel **piirkonna eripära rõhutavate turismitoodete ja -teenuste arendamine**, sh on üheks strateegiliseks teemaks just Emajõega seotud teenused ja taristu, mistõttu võib eeldada, et vastavaid arendusprojekte viiakse erinevate osapoolte poolt ellu ka lähiaastatel.

² <https://tas.ee/wp-content/uploads/2025/03/TASi-piirkonna-uhisstrateegia-2023-2030-muudetud-26.11.2024.pdf>

Kogu VEP-i piirkonda hõlmava arendustegevuse oluliseks aluseks on olnud 2023. aastal käivitunud projekt “**Võrtsjärve-Emajõe-Peipsi võrgustiku ja veetee arendamine**”, mille eestvedajaks on **Tartumaa Omavalitsuste Liit**. Projekt kestab kuni 2026. a sügiseni, selle raames viiakse käesoleva strateegia koostamise jt arendustegevuste (sh kaardi-rakenduse koostamine, turundustegevused, sündmuste korraldamine jms) kõrval ellu ka järgmised investeeringud:

- Jõesuu randumisala taristu arendamine
- Reku sadamaala teenustaristu arendamine
- Võrtsjärve Paadikoda rajamine
- Luunja sadamakoja arendamine
- Oiu sadamaala edasiarendus
- Võrgustiku päästeteenuse/jõevahi pakkumiseks päästekaatri soetamine

Projektile on koostatud jätkutegevuste taotlus, selle rahastusotsus selgub 2026. a alguses.

VEP-i piirkonda osaliselt hõlmavaks oluliseks arendustegevuseks on olnud ka MTÜ Peipsimaa Turism poolt korraldatav Peipsi järvefestivalist edasiarendatud **Sisevete festival**. Iga-aastase festivali raames u 2 nädala vältel mitmesugused üritused erinevates sadamates.

Lisaks eelpool kirjeldatule on piirkonna erinevate organisatsioonide eestvedamisel ellu viidud mitmeid märgilisi projekte (nt Emajõe Lodjakoja rajamine), mis kokkuvõttes on viimase kümnendi jooksul märkimisväärselt tõstnud Emajõe ja VEP-i piirkonna tuntust ning parandanud ka taristu olukorda. Vastavate tegevustega on oluline süsteemselt jätkata ka järgnevatel aastatel, kus üheks võtmekohaks on võrgustiku laiendamisest tulenevalt selge ja süsteemse koordineerimise tagamine.

2 INIMMÕJU

Võrtsjärve–Emajõe–Peipsi veesüsteemi ökosüsteemi seisund on viimastel aasta-kümnetel olnud ebastabiilne ja raskesti prognoositav (Kangur *et al.*, 2005). Seda mõjutab ulatuslik inimõju: liigne toitainete koormus, intensiivne kalapüük, veekogude füüsikaline muutmine ning kliimamuutustest tulenevad mõjud. Need tegurid ohustavad elurikkust, ökosüsteemi toimimist ning kalavaru.

2.1 Eutrofeerumine

Peipsi ja Võrtsjärv on mõlemad suured madalad järved, mille puhul on eutrofeerumine pikaajaline ja püsiv keskkonnaprobleem. Eutrofeerumise ehk liigse toitainete kuhjumise algus ulatub mõlemas järves tagasi 1960.–1970. aastatesse. Põllumajanduse intensiivistumine ja reovee otsevoolud suurendasid eriti fosfori ja lämmastiku sisaldust, mis omakorda soodustas vetikate vohamist ja hapnikupuudust sügavamates veekihtides.

1990. aastatel alanud põllumajandusreformid ja reoveepuhastite rajamine tõid kaasa olulise fosforikoormuse vähenemise. Kuid samas ei ole see viinud järjepideva veekvaliteedi paranemiseni. Võrtsjärv on küll näidanud fosforisisalduse langust ja sellega seotud vetikate biomass on püsinud stabiilsem, kuid Peipsis on veekvaliteet püsinud kehva hoolimata vähenenud välistest koormustest. Suur roll on seal sisekoormusel, kus fosfor vabaneb järvesetetest ning toidab edasi tsüanobakterite õitsenguid.

Hiljutised uuringud kinnitavad, et eutrofeerumise tagajärjel on tsüanobakterite (sh mürgiste liikide) vohamine sagenenud, eriti Peipsis. Viimase 20 aasta andmete põhjal katab suvine õitseng üle 80% Peipsi pindalast ning kestab keskmiselt üle 100 päeva (Kangro et al., 2024). Võrtsjärves on tsüanobakterid samuti levinud, kuid vähem domineerivad (Tamm et al., 2022).

Toitainete suhe (lämmastik/fosfor) on samuti muutunud – fosfori vähenemine on olnud kiirem kui lämmastiku, mistõttu N/P suhte suurenemine on soosinud teatud liike, ent pole üldist eutrofeerumist vähendanud (Nöges et al., 2020). Uuringud leiavad, et senised meetmed pole piisavad, kuna kliimamuutused soodustavad järvede sisemist toitainete ringlust ning vetikate kasvu isegi vähenenud koormuse tingimustes (Janatian et al., 2019).

Eutrofeerumine on nii Peipsis kui Võrtsjärves endiselt tõsine probleem. Võrtsjärv reageerib koormuste vähenemisele tundlikumalt ja on potentsiaalselt taastumisvõimelisem, kuid Peipsis takistab taastumist suurem sisekoormus ning soodsad tingimused vetikate vohamiseks.

2.2 Ülepüük

Ülepüük, noorkalade püük ning kiskja ja saaklooma tasakaalustamatus on olnud Peipsi järve kalandusega seotud tavalised probleemid viimase kahe sajandi jooksul (Tammiksaar ja Kangur, 2020). Sarnaselt paljude siseveekogudega kogu maailmas on Peipsi järve kalasaak alates 19. sajandi keskpaigast vähenenud umbes 75% ning varem domineeriva liigi tindi saak on perioodiliselt kõikunud pikaajalise järkjärgulise vähenemisega. Kalandusel oli otsene negatiivne mõju kohapopulatsiooni suuruskoosseisule, kuna suuremad isendid on peaaegu täielikult välja püütud (Ginter et al., 2015). Siiski pole ükski kalaliik viimase sajandi jooksul järvest täielikult kadunud.

2.3 Muud häiringud

Olulisim **füüsikaline ümberkujundamine** kogu veesüsteemis toimus Narva jõe alamjooksul, kus 1950. aastatel rajati hüdroelektrijaama tamm. See katkestas kõikide kalaliikide loodusliku rände Peipsi ja Võrtsjärve suunas, põhjustades looduslike angerjapopulatsioonide kadumise (Kangur, Kangur & Pihu, 2002).

Emajõgi on ajalooliselt olnud oluline laevatatav veetee Võrtsjärve ja Peipsi vahel. Navigatsiooni parandamiseks on süvendatud kitsaskohti ja muudetud jõesängi. Tänapäeval teostatakse paljude jõgede suudmealadel ja sadamates perioodilist süvendamist, et hoida laevateed avatuna. Peipsi ja Emajõe äärde on rajatud sadu

paadikanaleid ja randumiskohti, mis on muutnud kaldajoont ja veekogu põhja. Paraku võib niisugune süvendustegevus ja rannajoone muutmine mobiliseerida toitaineid, hävitada põhjataimestikku ning vähendada elurikkust.

Puhketegevus, eriti suvel, põhjustab müra ja lindude häirimist. Mootorpaatide ja muude veesõidukite tegevus võib lõhkuda kaldajoont ning häirida kalu ja veelinde.

Intensiivne **jääpüük** talviti tekitab koormust, eriti kui prügi korralikult ei koristata.

2.4 Kliimamuutuse mõju

Uuringud näitavad, et Peipsi ja Võrtsjärve veetemperatuur on märkimisväärselt tõusnud, eriti kevadel ja suve lõpus. Võrreldes 1961. aastaga on näiteks aprilli keskmine veetemperatuur tõusnud Peipsis 0,75 °C ja Võrtsjärves 0,42 °C kümnendi kohta. Sellised tõusud soodustavad fütoplanktoni, eriti sinivetikate (*cyanobacteria*) vohamist, muutes järvede elustiku struktuuri ja suurendades hapnikupuuduse riski (Nöges et al., 2010).

Lisaks on muutunud valguse levimine vees, kuna vee hägususe suurenemine on seotud tõusva veetaseme ja setete resuspensiooniga. Valgusolud Võrtsjärves on aastaringselt kehvad, põhjustades valguspiirangu näiteks makrofüütidele ja fütoplanktonile. Peipsis esineb valguspiiranguid peamiselt sügisel (Toming et al., 2013).

Veelgi enam, kliimamuutused on vähendanud vee taseme sesoonset varieeruvust ja pikendanud jäävaba perioodi, mis omakorda mõjutab näiteks kalade kudemistingimusi (Leeben et al., 2012).

3 VEEPOLIITIKA PRAEGUNE OLUKORD

3.1 Üldine ülevaade

Võrtsjärve-Emajõe-Peipsi piirkonna veepoliitikate kaardistamisel analüüsiti maakondlikke ja KOV-ide arengukavasid, LEADER-tegevusrühmade, kalanduspiirkondade strateegiaid, olulisemate kaitsealade kaitsekorralduskavu ning Ida-Eesti veemajanduskava meetmekava.

Üldjoontes iseloomustab Võrtsjärve-Emajõe-Peipsi piirkonna veepoliitikat tasakaalu otsimine arendustegevuste ja looduskaitse eesmärkide vahel. Veekogude majanduslik potentsiaal (sh kalandus ja turism) on arengukavades olulisel kohal, ent seda raamistab keskkonnakaitse. Probleemkohaks jääb veekogude seisundi kesine kvaliteet, mille parandamine sõltub nii lokaalsest tegevusest kui ka laiemast põllumajandus- ja regionaalpoliitikast.

Peipsit ja Emajõe nähakse Tartu maakonnas eelkõige kui olulist **loodus-, kultuuri- ja toiduturismi sihtkohta**. Seetõttu keskenduvad seotud arengukavad transpordi- ja puhketaristule, turundusele ja võrgustamisele. **Võrtsjärve nähakse aga eelkõige**

kalamajanduslikust perspektiivist, millele lisandub kohaliku tähtsusega puhkeväärtus. Seetõttu keskenduvad seotud arengukavad jätkusuutliku kalanduse meetmetele, aga ka järve kallaste avamisele. Samas on ka Peipsil ambitsioonikas kalandusstrateegia.

3.2 Veekasutus

Veekasutus on suunatud eelkõige turismi, rekreatsiooni, kalanduse ja piirkondliku taristu arendamisele. Tartumaa arengustrateegia ning mitmed kohalike omavalitsuste arengukavad (Tartu, Luunja, Kastre, Elva jt) keskenduvad Emajõe ja Peipsi kasutusele jõesadamate, veetranspordi ning loodusturismi kaudu (Tabel 2). Tegevused hõlmavad sadamataristu ja matkaradade arendamist, ujumajade ja tali-ujumise võimaluste loomist, ning jõeäärsete puhkealade korrastamist. Samuti toetatakse projektipõhiselt päästeteenuseid ja loodushariduskeskuste arendamist.

Ühisosa

Mitmed omavalitsused keskenduvad sarnastele tegevustele, eriti mis puudutab turismi ja taristu arendamist.

Populaarsed ühised tegevused:

- Sadamate ja sildumiskohtade arendamine: sellega tegelevad Peipsiääre vald , Luunja vald , Tartu vald , Elva vald ja Viljandi maakond. Eesmärk on parandada veeliikluse võimalusi ja luua parem ligipääs veekogudele.
- Ujumiskohtade ja puhkealade rajamine ning korrastamine: see on prioriteet Peipsiääre , Luunja , Tartu , Elva ja Kastre valdades ning Viljandi maakonnas. Tegevused hõlmavad nii olemasolevate alade parendamist kui ka uute rajamist.
- Veeturismi arendamine: Peipsiääre vald plaanib arendada linnuvaatlust ja kalastamist, Luunja vald veematku jne.
- Matkaradade rajamine ja arendamine: Peipsiääre vald plaanib matkarada piki Peipsi rannikut, Tartu vald Jänese silla kaudu ning Kastre vald edendab olemasolevate radade kasutamist.
- Koostöö võrgustikes: nii Peipsiääre kui ka Luunja vald osalevad aktiivselt piirkondlikes turismi- ja arendusorganisatsioonides nagu Peipsimaa Turism.
- Kallaste ja vee puhastamine: Peipsiääre vald keskendub roostiku eemaldamisele, Tartu vald maastikuhooldusele Piirissaarel ning Kastre vald veesilmade ja nende ümbruse korrastamisele.

Erinevused

Omavalitsuste tegevustes esineb ka selgeid erinevusi, mis tulenevad nende spetsiifilisest asukohast ja prioriteetidest.

- Fookus Piirissaarele (Tartu vald): Tartu valla tegevuskava on tugevalt keskendunud Piirissaare arendamisele. See hõlmab päästevõimekuse suurendamist, ühis-

transpordi ja sadamataristu arendamist, kohalike traditsioonide (nt sibulakasvatus) toetamist ning töökohtade loomise soodustamist.

- **Energeetika ja keskkonnahoid (Luunja ja Peipsiääre vallad):** Luunja vald kaalub Emajõe kasutamist energiatootmiseks ja soodustab rohemärgiste taotlemist valla ettevõtetes. Samuti teeb Luunja ettepanekuid kalapüügireeglite kaasajastamiseks. Peipsiääre vald näeb visiooni pilliroo ja orgaaniliste jäätmete taaskasutamises energeetikas.
- **Linnakeskkonna eripärad (Tartu linn):** Tartu linna tegevused on suunatud Emajõe integreerimisele linnaruumi, arendades seda aktiivseks vaba aja veetmise keskkonnaks. Plaanis on kaasata huvigruppe, luua hooajaline ühistransport jõe äärde ja arendada jõelaevandust.
- **Spetsiifilised turismiobjektid (Luunja vald ja Viljandi maakond):** Luunja vald plaanib arendada Kavastu parve atraktiivseks turismiobjektiks. Viljandi maakond keskendub Suislepa mõisakompleksi arendamisele Võrtsjärve turismikeskuseks.
- **Veeliikluse turvalisus (Tartu vald):** erinevalt teistest, kes keskenduvad peamiselt taristu rajamisele, paneb Tartu vald selget rõhku ka veeliikluse turvalisuse tagamisele, näiteks Piirissaare kanalile tähiste paigaldamisega ja veekogude kasutamise piiramisega ohtude korral.

Tabel 2. Veekasutuse strateegilised eesmärgid Peipsi Tartumaa osas, Emajões ja Võrtsjärves (+ väheoluline. ++ oluline. +++ väga oluline. ++++ esmane prioriteet)

	Peipsi Tartumaa osa	Emajõgi	Võrtsjärv
Teemade kaupa			
<i>Turism</i>	++++	+++	++
<i>Kohalik puhkeväärtus</i>	++	++	+++
<i>Kalandus</i>	+++	+	++++
<i>Veetransport</i>	++	+++	+
KOV-ide kaupa³			
<i>Kastre vald</i>	-	Puhke- ja rannaalad	
		Loodusõpe	-
		Paadisadam	
		Sildumiskohad	
<i>Kambja vald</i>	-	-	-
<i>Tartu linn</i>	-	Kaasamine	
		Hooajaline ühisveetransport	
		Ujulamajad	-
		Taliujumine	
		Jõekohvikud	

³ Detailsemalt on väljavõtted omavalitsuste kaupa tehtud analüüsi lisan 1.

		Kämping	
		Sildumisalad	
		Terviserajad	
		Kaldaäärne taristu	
<i>Elva vald</i>	-	Sadamad	Juurdepääsud
<i>Tartu vald</i>	Juurdepääsud	Kergliiklusvõrgustik	
	Lautrid	Lautrid	-
		Väikesadamad	
<i>Luunja vald</i>		Veeteed	
		Väikelaevaliiklus	
	-	Loodusharidus	-
		Sadamad	
		Veeskamiskohad	
<i>Peipsiääre vald</i>	Juurdepääsud		
	Rannad	-	-
	Paadisadamad		
<i>Viljandi vald</i>			Juurdepääsud
			Puhkealad
	-	-	Kalasadamad
			Kaldaalad
<i>Tõrva vald</i>	-	-	-

LEADER- ja kalanduspiirkondade strateegiad toovad esile piirkonna turismi- ja kalanduskeskuse potentsiaali. Peipsi ja Võrtsjärve kalanduspiirkondade strateegiad rõhutavad vee-elusressursside väärimist, kalurite oskuste arendamist ning sadamataristu ja teenuste mitmekesistamist. Peipsimaa arengustrateegia keskendub lisaks turismile ja infrastruktuurile ka Peipsi kui piirkondliku mainekujunduse vahendi kasutamisele.

3.2.1 Tartu maakond

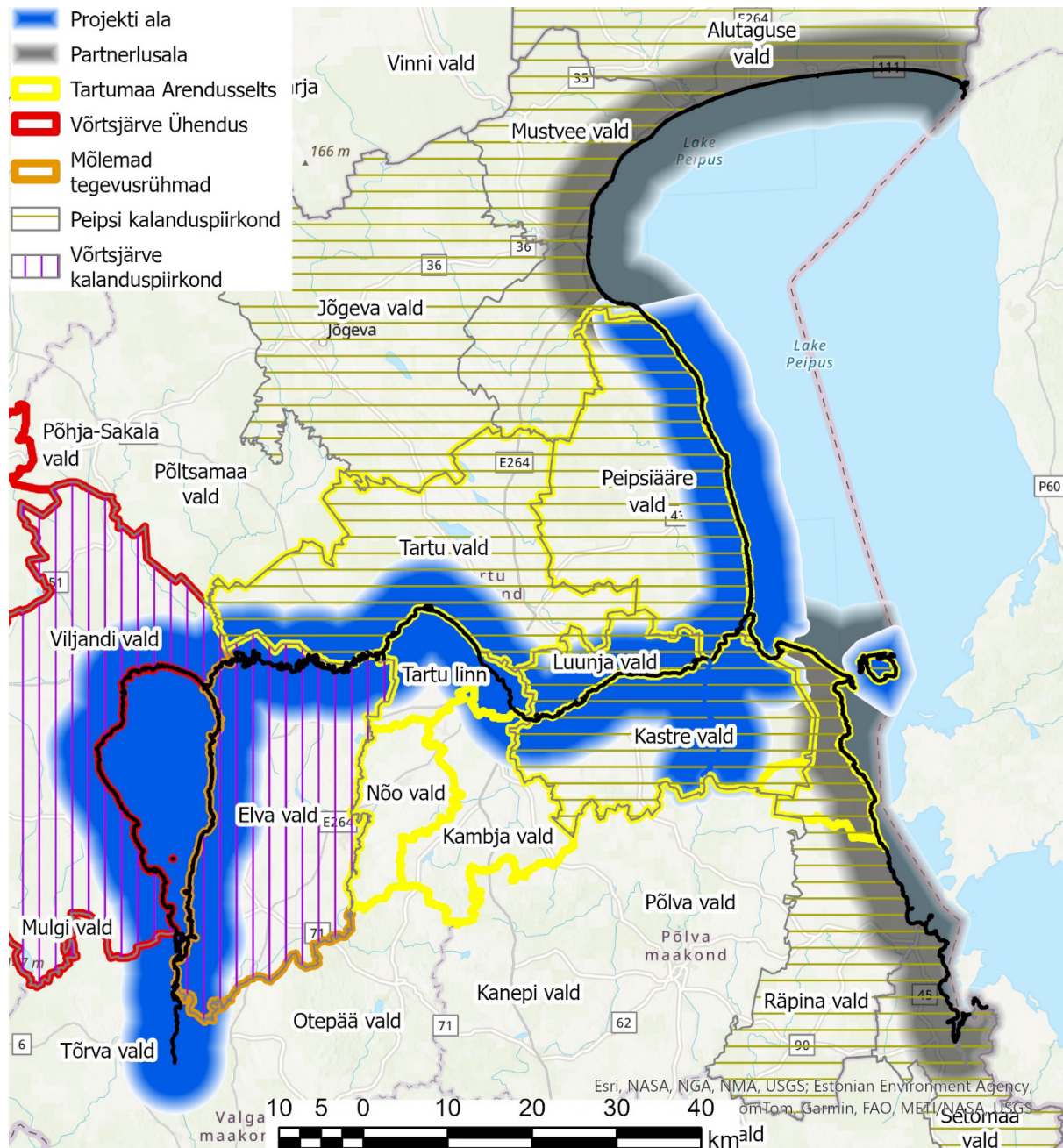
Tartumaa arengustrateegia 2040 on suures osas keskendunud just Emajõe ja Peipsi vete kasutusele, sh esiteks Emajõega seotud rekreatsioonilisele võrgustikule ja teiseks jõetranspordi võrgustikule, kusjuures eriti olulisel kohal on jõesadamate areng. Kokku 24 tegevusest näeb tegevuskava 2024–2027 ette 7, mis on Emajõe ja Peipsile suunatud:

- Reku sadamaala teenustaristu arendamine
- Kavastu parve ja sadamaala arendamine
- Luunja sadamakoja arendamine
- Jänese silla kaudu matkaraja ehitamine
- Kallaste keskväljaku arendamine

- Võrtsjärve-Emajõe-Peipsi järve koostöövõrgustiku ja teenuste arendamine ning piloteerimine
- Võrgustiku päästeteenuse/jõevari pakkumiseks päästekaatri soetamine

LEADER-tegevusrühmade strateegiad

Uurimisalale jääb kaks LEADER-tegevusrühma: Tartumaa Arendusselts ja MTÜ Võrtsjärve Ühendus (Joonis 4). Nendest Tartumaa Arendusselts on väga olulisel määral kesken-
dunud piirkonna vetevõrgu kasutusele ja arendamisele.

Joonis 4. LEADER-tegevusrühmad ja kalanduspiirkonnad perioodil 2023–2027

Tartumaa Arendusseltsi Tegevuspiirkonna Ühisstrateegia 2023–2030 järgi on Peipsil ja Emajõel märkimisväärne turismipotentsiaal. Strateegiliseks teemaks on valitud

Emajõega seotud teenuste ja taristu arendamine. Ühisstrateegia toetab Peipsiga seotud turismiprojekte, sh Peipsimaa sihipärast turundust.

MTÜ Võrtsjärve Ühenduse (liikmed on Elva, Põhja-Sakala ja Viljandi vallad) kohaliku arengu strateegias 2023–2027 Võrtsjärve ennast kesksele kohale ei seata. Siiski on tegevuste seas näiteks veeliiklusohutuse tagamine.

KOV-ide arengukavad ja üldplaneeringud

Nagu maakond tervikuna, nii ka Emajõe- ja Peipsi-äärsed KOV-id peavad seda vetevõrku enda turismi ja puhkemajanduse arengu seisukohalt väga oluliseks. Tegevuskavades prevaleerivad veekogudele juurdepääsude parandamine, randumiskohtade edendamine, puhketaristu edendamine, veeteede arendamine jms.

Peipsiääre valla arengukavas 2018–2030 on soov korrastada ja viidastada ning avada juurdepääs avalikele randadele. Teiseks, kavas on arendada välja paadisadamad ja muu toetav taristu. Neid tegevusi on täpsustatud üldplaneeringus (2022).

Luunja vald tähtsustab Emajõge väga palju ja püüab sellele tuginedes loodusturismi edendada. **Luunja valla arengukavas 2035** on Emajõe-äärsete tõmbekeskuste arendamine, Emajõe veeteede ja väikelaevaliikluse arendamine, Emajõe-Suursoo keskuse arendamine loodushariduskeskuseks. Uue **üldplaneeringuga** on Emajõe äärde kavandatud mitmeid uusi sadamaid ja veeskamiskohti, et paremini rakendada veekogu majanduslikku ja turismi potentsiaali.

Tartu linn püüab oma arengukavas 2025–2035 Emajõge üha enam väärtustada ning arendada seda aktiivsete tegevuste keskkonnaks ja vaba aja veetmiseks. Eesmärgiks on ka suurendada Emajõe laevatatavust. Konkreetsete tegevustena on ette nähtud mh Emajõega seotud huvigruppide kaasamine, jõeääre hooajaline ühistranspordiga ühendamine, ujulamajad ja taliujumine.

Emajõe tähtsuse suurenemiseks ja kaldaalade arendamiseks ka mujal linnas nähakse **üldplaneeringuga 2040+** ette kogukonna jõekohvikuid, Lodjakoja aktiivset toimimist, kämpingut Emajõe ja Anne kanali vahelisele alale, rohkeid sildumisalasid ja katkematud terviserajad kogu linna territooriumil. Sildumisvõimaluste loomisega peab kaasnema ka kaldaäärse taristu areng. Kesklinnas kujundatakse linna keskseks jõeväljakuks Vabaduse pst piirkond Kaarsilla ja Võidu silla vaheline ala. Koos promenaadide rekonstrueerimisega ehitatakse Emajõe kaldaaladel välja tehniline taristu ürituste korraldamiseks ja toitlustusasutuste tegutsemiseks.

Tartu valla arengukava 2022–2030 järgi võiks Emajõgi olla osa aktiivse puhkuse võrgustikust, aga ka transpordikoridor. Arengukava järgi panustab endine Jänese raudteesild kergliiklusvõrgustikku. Kuna Tartu vallale kuulub Piirissaar, näeb arengukava ette meetmeid, mis tagavad paremat juurdepääsu Peipsile, sh lautrikohtade puhastamine (üldplaneeringus ka uued väikesadamad). Tegevusprogrammis on sadamataristu arendamine Piirissaarel ning sadamate ja lautrikohtade arendamine Emajõel. Lisaks olemasolevale planeeritakse **üldplaneeringus** (2022) väikesadamad Emajõe kaldale Maramaa ja Vahi külas.

Elva valla arengukava 2025–2030 järgi on kavas Reku sadamaala arendamine, et arendada Emajõe veeteed ning Võrtsjärvele ligipääsetavuse parandamine. **Üldplaneeringus** (2024) on planeeritud lisaks Jõesuu ja Limnoloogia sadamad.

Kambja valla arengukavas 2023–2030 ega ka uue **üldplaneeringu** eelnõus Emajõe ei käsitleta.

Kastre vald peab Emajõe ja Suursood oluliseks. Tegevuskavas on Emajõe-äärsete puhke- ja rannalade korrastamine ja arendamine, Emajõe RMK raja kasutamine loodusõppe aktiveerimiseks ning paadisadama avaliku kasutamise võimaldamise toetamine. Uue üldplaneeringu eelnõus on Emajõe täiendavate sildumiskohtade rajamine.

Kalanduspiirkondade strateegiad

Peipsi ja Võrtsjärve kalandusstrateegiatel on laias laastus kaks peamist suunda. Esiteks, kala parem väärindamine, sh kalandustooted, kalandusturism ja oskusteave. Teiseks peasuunaks on kalavarude jätkusuutlikkuse tagamine, mida kirjeldab järgmine alapeatükk.

Peipsi kalanduspiirkonna strateegia 2030+ tegevussuundades ja eesmärkides on enamikud suunatud Peipsi kalamajanduslikule kasutusele, sh:

- Vee-elusressursside väärindamine ja otseturustamine
- Sadamate taristu parendamine ja pakutavate teenuste mitmekesistamine
- Majandustegevuse mitmekesistamine (suunatud kalanduse mikroettevõttele)
- Kalandus- ja merendustraditsioonide edendamine
- Kalurite teadmiste ja oskuste edendamine

Võrtsjärve kalanduspiirkonna strateegia 2024–2030+ järgi on Võrtsjärv just kalamajanduslikult oluline veekogu. Strateegias on kuus tegevussuunda, nendest viis on suunatud järve kasutusele:

- Vee-elusressursside väärindamine ja otseturustamine, taastuvenergia lahenduste kasutuselevõtmine
- Ranna ja sisevete kalurite majandustegevuste mitmekesistamine ja taastuvenergia lahenduste kasutuselevõtmine
- Ranna ja sisevete püügil kasutatavate sadamate taristu parendamine ja pakutavate teenuste mitmekesistamine ja taastuvenergia lahenduste kasutuselevõtmine
- Kalandustraditsioonide ja kultuuripärandi edendamine
- Kalurite teadmiste ja oskuste edendamine

Kaitsealade kaitsekorralduskavad

Kaitsealadest ja nende kaitsekorralduskavadest on pikemalt juttu järgmises alapeatükis (3.3). Siinkohal antakse lühiülevaate nende kavade turismile, puhkemajandusele ja loodusharidusele suunatud osadest.

Peipsi ja Emajõe piirkonnas on kolm suurt kaitseala: Peipsiveere looduskaitseala, Alam-Pedja linnu- ja loodusala ja Kärevere looduskaitseala (Joonis 5). Kõikides neist peetakse loodusturismi, -haridust ja -puhkust olulisteks eesmärkideks. Kavad näevad muuhulgas ette turismitaristu arendamist, sh vaatetornid, rajad, viidad, puhkekohad. Eraldi väärib märkimist veel Võrtsjärve hoiuala, mis katab kogu Võrtsjärve ning mille kaitsekorralduskava on suunatud mh jätkusuutlikule kalandusele.

Peipsiveere looduskaitseala kaitsekorralduskava 2016–2025 näeb ette mitmeid veekasutusega seotud tegevusi. Selle looduskaitseala puhul nähakse alade ja väärtuste tutvustamisel keskset eesmärki kogukonna teadlikkuse ja loodussõbraliku suhtumise kasvatamises. Peamine soov on suurendada inimeste arusaamist ala loodusväärtustest ning nendega seotud piirangutest ja vajadustest, mis tulenevad kaitse-eesmärkidest. Olulisel kohal on info levitamine kaitseala eesmärkidest ning looduskaitsealastest reeglitest näiteks infotahvlite, voldikute ja kaartide kaudu. Kavandatakse ka loodushariduslikke programme, nagu matkad, õppekäigud ja töötoad koolidele ning huvilistele. Samuti on tähtis roll kohalike koostöövõrgustike, vabatahtlike ja loodusgiidide kaasamisel, et tugevdada kogukondlikku sidet kaitsealaga. Erilist tähelepanu pööratakse külastuskorralduse parandamisele – näiteks olemasolevate matkaradade, vaatetornide ja puhkekohtade hooldamisele ja arendamisele, aga ka uute loodusväärtusi tutvustavate rajatiste rajamisele.

Alam-Pedja linnu- ja loodusala kaitsekorralduskava 2016–2025 tutvustamise tegevused on suunatud eeskätt teadlikkuse tõstmisele ning avalikkuse ja kohalike elanike sideme tugevdamisele kaitsealaga. Oluliseks peetakse mitte ainult loodusväärtuste eksponeerimist, vaid ka inimeste arusaama suurendamist ala ökoloogilisest ja kultuurilisest tähendusest. Tegevustena nähakse ette loodushariduse edendamist koolidele, loodushuvilistele ning laiema avalikkuse kaasamist juhendatud matkadeks, loodusõppepäevadeks ja töötubadeks. Lisaks soovitatakse koostööd haridusasutuste ja looduskeskustega, et materjale ning tegevusi kohandada sihtgruppide vajadustele. Samuti pannakse rõhku siltide, tahvlite ja trükimaterjalide (nt brošüürid, voldikud, kaardid) abil info levitamisele nii kaitsekorralduslike reeglite kui loodusväärtuste kohta. Küllastajate suunamiseks ning koormuse hajutamiseks arendatakse külastustaristut – näiteks olemasolevate matkaradade ja vaatetornide hooldust ning vajadusel uute rajatiste lisamist.

Kärevere looduskaitseala kaitsekorralduskava puhul on eesmärgiks eelkõige elanike ja küllastajate teadlikkuse tõstmine piirkonna loodusväärtustest ning nende hoidmise vajadusest. Loodus- ja keskkonnahariduslik tegevus on suunatud sellele, et inimesed mõistaksid, miks ala kaitstakse, millised on selle ainulaadsed väärtused ja kuidas nende hoidmine sõltub ka kogukonna panusest. Selle saavutamiseks nähakse ette mitmeid tutvustavaid tegevusi: teabevahendite – nagu infotahvlid, trükised ja veebiplatvormid – loomine ja uuendamine, aga ka loodusõppeprogrammid koolidele ja teistele sihtrühmadele. Soovitatakse korraldada loodusmatku, üritusi ja teemapäevi koostöös kohalike haridusasutuste, looduskeskuste ja vabatahtlikega. Külastuskoormuse hajutamiseks ja inimeste liikumise suunamiseks püütakse arendada või parandada taristut: rajada või uuendada matkaradu, puhkealasid ning vaatetorne. Samuti peetakse oluliseks säilitada ala avatus avalikkusele viisil, mis ei kahjusta looduskaitsealisi eesmärke.

Võrtsjärve hoiuala kaitsekorralduskava puhul on üheks keskseks eesmärgiks suurendada avalikkuse teadlikkust piirkonna loodusväärtustest ning edendada kogukonna osalust nende väärtuste säilitamises. Tutvustustöö kaudu püütakse saavutada parem arusaam kaitseala ökoloogilisest rollist, eriti seoses linnustiku, kalastiku ja veekogude seisundiga. Tegevustena on kavas teavitustöö kohalikele elanikele ja külastajatele, mis sisaldab trükiste ja digimaterjalide loomist, infoedastust piirkonna koolidele ning loodusgiidide ja keskkonnahariduse edendajate kaasamist. Eesmärk on teha ala väärtused inimestele nähtavaks ning arusaadavaks viisil, mis toetab loodushoidlikku käitumist. Soovitatakse korraldada loodushariduslikke üritusi, nt loodusvaatlused ja matkad, mis tutvustavad järveökosüsteemi eripära.

Erilist rõhku pannakse järvekeskkonna tundlikkuse selgitamisele, sh kalapüügipiirangute ja veekvaliteedi seoste tutvustamisele. Kuna Võrtsjärv on oluline kalapüügipiirkond ja puhkepiirkond, on teavitustöö suunatud ka harrastus- ja kutselistele kaluritele, et tagada mõistlik ja jätkusuutlik kasutus.

Muud strateegiad

Peipsimaa arengustrateegia 2019–2030 (aastast 2018) on võtnud kolm tegevussuunda. Turismi, ettevõtluse ja mainekujunduse suund püüab Peipsit ära kasutada loodus-, kalandus- ja toiduturismi edendamiseks. Taristu ja ühenduste tegevussuund keskendub randumiskohtadele, laevateedele, puhkekohtadele, parkimisvõimalustele, järveäärsetele kergteedele, ühistranspordiga ligipääsule, laevaliinidele jms.

3.2.2 Viljandi maakond

Viljandimaa arengustrateegia 2035 tegevuskava 2023–2026 seas on rida meetmeid, mille eesmärgiks on roostunud ja võsastunud Võrtsjärve kaldaid puhastada ja avada järvele juurdepääsud. Tegevuste seas on:

- Suislepa mõisakompleksi arendamine Võrtsjärve turismikeskuseks
- Tarvastu poldri ja sadama korrastamine ja arendamine. Võrtsjärve kallasrajale juurdepääsu avamine
- Kivilõppe puhkeala arendamine: ujumisranna, paadikanali, seiklusraja ja laagriplatsi väljaehitamine, Võrtsjärvele kallasraja arendamine ja Võrtsjärvele juurdepääsu avamine
- Vanasauna kalasadama arendamine. Võrtsjärve kallasrajale juurdepääsu avamine
- Võrtsjärve kaldaala korrastamine Valma külas

Viljandi valla arengukavas 2022–2030 on üheks turismi toetavaks meetmeks Võrtsjärve kui kalastus- ja puhkepiirkonna arendamisele kaasaahtamine (koostöö kalanduspiirkonna ja ettevõtjatega puhkepiirkonna atraktiivsuse ja maine tõstmisel, ujumiskohtade korrastamisel, paadisildade jm taristu korrastamisel). **Üldplaneeringus** (2022) on muuhulgas Võrtsjärve kui ainuomase väärtuse esiletoomine, selle kaitsmine NATURA-alana, selle kasutamine ettevõtluses ja puhkemaastikuna.

3.2.3 Valga maakond

Valgamaa arengustrateegia 2035+ tegevuskavas 2023–2027 Võrtsjärvel ja Väike-Emajõe olulist kohta ei ole. **Tõrva valla arengukava** aastani 2035 märgib, et Väike-Emajõe ja Võrtsjärve ressursid on kohati kasutamata, kuid siiski ei püüa seda olukorda otseselt parandada. Valla **üldplaneeringus (2024)** on leitud, et veeturismi seisukohalt paremaid arenguväljavaateid omab eelkõige Hummuli-Pikasilla suund, kuna Võrtsjärv, Väike-Emajõgi ja nende lähialas paiknevad väiksemad veekogud loovad suurepärased tingimused puhkamiseks, vaba aja veetmiseks ning veeturismi intensiivsemaks arendamiseks. Sellest tulenevalt planeeritakse supelrannad Väike-Emajõe ääres Pikasillas ning Hummulis. Pikasilla väikesadama kavandamisest on aga loobunud, kaitsmaks Natura 2000 võrgustiku ala terviklikkust ja kaitse-eesmärki.

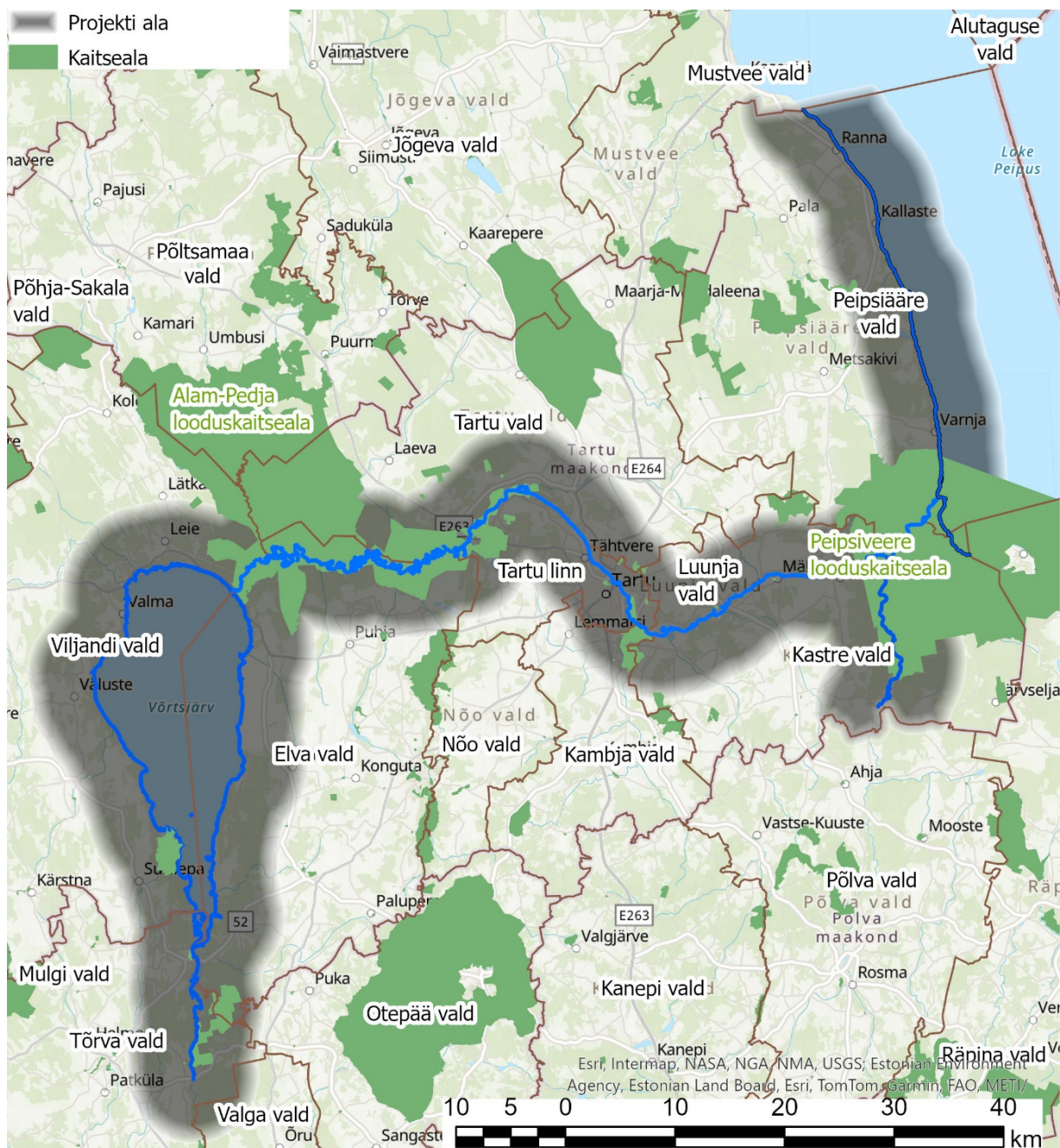
3.3 Keskkonnapoliitika

Looduskaitse tegevused on uurimisalal koondunud eelkõige Emajõe ülemjooksule ja suudmealale (Joonis 5). Peipsi ja Emajõe piirkonnas on kolm suurt kaitseala: Peipsiveere looduskaitseala, Alam-Pedja linnu- ja loodusala ja Kärevere looduskaitseala Samas, väiksemaid kaitsealasid leidub Võrtsjärve ja Väike-Emajõe piirkondades ja Emajõe keskjooksul.

Keskkonkakaitse mõttes on veekaitse keskmis Natura 2000 alade seisundi parandamine ja elupaikade säilitamine. Kaitsekorralduskavad Peipsiveere, Alam-Pedja, Kärevere ja Võrtsjärve piirkonnas eesmärgistavad looduslike veerežiimide taastamist, karjatamise ja niitmise taastamist ning invasiivsete liikide tõrjet. Tähelepanu pööratakse ka pesitsusrahu tagamisele ning linnustiku ja kalastiku kaitsele.

Võrtsjärve hoiuala – katab kogu Võrtsjärve – puhul eesmärgistatakse kalapüügi seotud koormuse vähendamist ja regulatsioonide vajadust, samuti luhaniiude hooldamist ja roostike kontrolli. Sarnased lähenemised leiduvad ka Alam-Pedja ja Kärevere kavas, kus ökosüsteemi terviklik toimimine on kaitsetegevuste alus. Kaitsekorraldused tuginevad seirele, teadustööle ja koostööle kohalike elanikega.

Keskkonnaseisundi parandamist toetavad ka veemajanduskavad. Ida-Eesti veemajanduskava 2022–2027 toob välja, et 2019. aastal oli Peipsi, Emajõe ja Võrtsjärve ökoloogiline seisund kesine ning keemiline seisund halb. Peamiseks eesmärgiks on saavutada aastaks 2027 hea seisund, kuigi see ei pruugi olla realistlik. Peamine rõhk on põllumajanduskoormuse vähendamisel ja vee kvaliteedi parandamisel.

Joonis 5. Kaitsealad Peipsi-Emajõe-Võrtsjärv piirkonnas

Peipsiääre valla arengukava 2018–2030 üheks eesmärgiks on, et ühisveevärk ja kanalisatsioon on arendatud välja ka Peipsi järve äärsetel tiheasustusaladel.

Tartu valla arengukava 2030 üheks tegevussuunaks on Peipsi ja Emajõe seisundi parandamine koostöös naaberomavalitsustega.

Peipsi kalanduspiirkonna strateegia 2030+ eesmärkide seas on looduskeskkonna tingimuste parendamine, sh prügi koristus, koelmualade ja kala rändeteede puhastamine/avamine, keskkonnalased koolitused ning asjakohased uuringud.

Võrtsjärve Kalanduspiirkonna strateegia 2024–2030+ järgi on peamiseks keskkonnaeesmärgiks luua ja säilitada kalade väljapüügi juures kalavarude jätku-

suutlikkus. Selleks toetatakse kudealade ja kalade rändeteede parendamist ning teisi looduskeskkonda parendavaid tegevusi.

Ida-Eesti veemajanduskava meetmeprogrammi 2022–2027 järgi oli nii Peipsi, Emajõe kui Võrtsjärve ökoloogiline seisund aastal 2019 kesine ja keemiline seisund halb. Meetmed on suunatud sellele, et saavutada aastaks 2027 hea seisund ehkki see ei tarvitse õnnestuda. Enamikud meetmed on suunatud põllumajanduskoormuse vähendamisele.

Kaitsekorralduskavad

Peipsiveere looduskaitseala kaitsekorralduskava 2016–2025 kaitsekorralduse keskmes on elupaikade ja liikide säilitamine ning taastamine, samuti looduslike protsesside toetamine ja inimtegevuse suunamine viisil, mis ei ohusta kaitse-eesmärkide täitmist. Keskendutakse tegevustele, mis aitavad säilitada haruldasi ja ohustatud kooslusi, sealhulgas puisniite, soid, luhaniite, laialehiseid salumetsi ja järveäärseid kooslusi.

Konkreetsed tegevused hõlmavad võsastike eemaldamist, karjatamise ja niitmise taastamist, kuivenduskraavide sulgemist, veerežiimi taastamist, invasiivsete liikide tõrjet. Märkimisväärne roll on ka elupaikade seisundi seirel, millega hinnatakse kaitsetegevuste tõhusust ja vajadusel korrigeeritakse meetmeid. Metsakooslustes on fookuses loodusmetsade säilitamine ja lageraiete vältimine. Samuti soodustatakse looduslike dünaamiliste protsesside kulgu, näiteks üleujutusi ja looduslikku metsatule levikut, kus see on ohutu ja ökoloogiliselt otstarbekas.

Liikide kaitsel pööratakse tähelepanu eelkõige ohustatud linnuliikidele, nagu merikotkas, kalakotkas, must-toonekurg ja paljud ranna- ja rabaliigid. Rakendatakse pesitsusrahu, häirimise vältimist ja elupaikade parandamist. Kalastikule soodsate tingimuste loomiseks on oluline veekogude seisundi parandamine ja võimaluste loomine kalade looduslikuks rändeks.

Alam-Pedja kaitsekorralduse eesmärkide keskmes on laialdane märgalade ja haruldaste elupaikade säilitamine, ökoloogiliste protsesside toimimise toetamine ja bioloogilise mitmekesisuse hoidmine. Kaitsekorralduses nähakse ette erinevaid praktilisi ja halduslikke tegevusi, et tagada loodusväärtuste hea seisund ning nende püsimine pike-mas perspektiivis.

Üheks peamiseks tegevussuunaks on looduslike koosluste taastamine ja hooldamine, eriti puisniitude, niitude, soode ja metsade osas. Sellesse kuuluvad näiteks võsa ja pilliroo eemaldamine, niitmise ning karjatamise taastamine, veerežiimi loomulikule seisundile lähendamine ja kuivendussüsteemide likvideerimine. Erilist tähelepanu pööratakse inimtegevuse negatiivsete mõjude vähendamisele ning kahjustatud alade taastamisele.

Liikide kaitsel on fookuses ohustatud ja kaitsealused linnu- ja taimeliigid, näiteks must-toonekurg, suur-konnakotkas ja haruldased käpalised. Rakendatakse meetmeid, mis soodustavad nende elupaikade säilimist ja väldivad häirimist, sealhulgas pesitsusperioodil liikumispiiranguid. Samuti korraldatakse elupaigaseiret ja koostööd teadlastega, et hinnata populatsioonide seisundit ja tegevuste tõhusust.

Kärevere looduskaitseala kaitsekorralduse eesmärgiks on piirkonna poollooduslike koosluste – eeskätt luhaniitude ja niitude – säilitamine ja taastamine, aga ka nende seisundi parendamine. Samuti on olulised looduslike veerežiimide taastamine ja hoidmine ning liigilise mitmekesisuse tagamine, eriti rändlindude ja teiste kaitsealuste liikide elupaikade kaudu.

Praktilised tegevused hõlmavad niitmist, karjatamist, võsastiku eemaldamist ning kuivenduse negatiivsete mõjude leevendamist. Mitmete tegevuste puhul on oluline sekkumise ajastamine nii, et see ei häiriks pesitsevaid linde ega kahjustaks elupaiku – näiteks püütakse piirata häiringuid pesitsusajal ja tagada lindude rahu. Samuti nähakse ette soodsate tingimuste taastamist kahepaiksetele ja vesielustikule, milleks võib olla väikekoosluste taastamine või veekogude puhastamine.

Võrtsjärve hoiuala kaitsekorralduse eesmärgiks on tagada Natura 2000 alade kaitse-eesmärkide täitmine, eelkõige lindude ja elupaikade säilitamine. Kaitse on suunatud rändlindude, pesitsevate veelindude ning veetaimestiku ja kalastiku elutingimuste hoidmisele. Kaitsetegevused keskenduvad eelkõige veekeskkonna seisundi parandamisele, inimõjude ohjamisele ning liikide ja koosluste jälgimisele.

Üheks eesmärgiks on hajutada või reguleerida inimtegevusi, mis võivad häirida linnustikku, näiteks mootorpaatide liiklust ja randa minekut pesitsusperioodil. Samuti nähakse vajadust täiendada kalapüügi regulatsioone, et säilitada kalade populatsioonid ja välistada kudealade kahjustamine.

Elupaikade säilitamiseks nähakse luhaniitude hooldamise vajadust ning nende osalist taastamist, sh roostike piiramine, et säilitada avatud luhaalasid, mis on olulised toitumis- ja pesitsuspaigad. Kriitiline on seire: nii linnustiku kui kalastiku regulaarne jälgimine, mille põhjal kohandatakse kaitsemeetmeid vastavalt olukorrale.

Piiriülene koostöö

Piiriüleseid veekogusid Võrtsjärve-Emajõe-Peipsi süsteemis Läti suunal ei ole. Küll aga on koostööd tehtud mitmesuguste rahvusvaheliste koostööprojektide kaudu, arendades (turismi)teenuseid, parandades keskkonnaseisundit jms. Ka käesoleva projekti osaks on koostöö Koiva jõe piirkonnaga (projekti teine osa).

Vene Föderatsiooniga on ühiseks veekoguks Peipsi. Seal on tehtud mitmetasandilist koostööd: 1) Piiriveekogude Ühiskomisjon ja 2) kalanduskoostöö Peipsil. Samas on tulenevalt Venemaa agressioonist Ukrainas paljud tegevused külmutatud ja sisulist koostööd on minimaalselt.

4 KOKKUVÕTE

Võrtsjärve-Emajõe-Peipsi piirkonnas püütakse vastavalt arengukavadele leida tasakaalu majandusliku kasutuse (eelkõige kalanduse ja turismi) ning looduskaitsete eesmärkide vahel.

Piirkonna veekogude ökoloogiline ja keemiline seisund on jätkuvalt halb või kesine, mistõttu on oluline keskenduda veekvaliteedi parandamisele ja põllumajandusliku koormuse vähendamisele.

Emajõgi ja Peipsi järv on paljude kohalike omavalitsuste jaoks olulised turismi ja transpordi arendamise sihtkohad, kus rõhutatakse sadamate, matkaradade ja veeteede arendamist. Võrtsjärve puhul on esikohal kalamajanduslik kasutus ning kalavarude jätkusuutlikkus, mille saavutamiseks toetatakse kalandustaristu uuendamist ja kalurite oskuste tõstmist.

Kaitsealad, nagu Peipsiveere, Alam-Pedja ja Kärevere, ning Võrtsjärve hoiuala keskenduvad loodushariduse edendamisele, elupaikade säilitamisele ja inimtegevuse mõjude vähendamisele.

Kohalikud arengustrateegiad ja LEADER-rühmad toetavad aktiivselt kogukondade kaasamist ning loovad eeldusi, et veekogude kaudu elu edeneks.

Lähteolukorra võtab kokku piirkonna tugevuste ja väljakutsete ülevaade, mis koostati võrgustiku osapooltega 02.06.2025 toimunud seminari käigus (Tabel 3). Esmalt kaardistati kõik teadaolevad tugevused ja väljakutsed valdkondades keskkond, turism, taristu, võrgustikud ja koostöö, misjärel valiti nende hulgast välja olulisimad.

Kirjeldatud väljakutsetele vastamiseks ja tugevuste maksimaalseks ärakasutamiseks ongi osapooled (kirjeldatud allpool) kokku leppinud vastava strateegia, sh tegevuskava ja juhtimismudeli väljatöötamises.

Tabel 3. Piirkonna prioriteetsed tugevused ja väljakutsed

Tugevused	Väljakutsed
- Rikkalik kultuurilugu ja ajaloopärand, leidub nii linnalist kui maalist keskkonda (erinevad kultuurid, lood, vaatamisväärsused jms) - Piirkond on looduslikult väga mitmekesine ja liigirikas, Emajõgi on Eesti kalarikkaim jõgi - Piirkonnas tegutsevad aktiivsed võrgustikud ja eestvedajad - Pakutavad (turismi)teenused on mitmekesised (kalapüük, paadisõit, jahipidamine, laevareisid, loodusretked jne)	Veekogud ei ole kohati ligipääsetavad, veeskamiskohti on jätkuvalt vähe - Taristu, sh rannad vajavad jätkuvalt arendamist, kohati puudub koostööv infrastruktuur (sadam, toitlustus, majutus jne) Keskkonnaalaselt on mitmeid väljakutseid (eutrofeerumine, kalavarude säilitamine ja taastootmine, prügimajanduse korraldamine jms) - Palju on erinevaid osapooli, kelle vahel puudub selge kokkulepe arendustegevuste osas, sh puudub ühtne terviklik turundus (bränd(id) rahvusvahelises mõttes jms), samuti ei ole info teenuste kohta hästi kättesaadav - Hoolimata arendustest napib kohati (turistidele mõeldud) teenuseid, kaetus ei ole

• Taristut on järjepidevalt arendatud, loodud mitmeid uusi võimalusi (sadamad jms) • Eesti Merekoolil on Tartus filiaal – võimalus paadilubade tegemiseks on koha peal olemas	• ühetaoline, leidub piirkondi, kus teenused praktiliselt puuduvad (Võrtsjärve ja Tartu vahel, Emajõe alamjooksul) • Kliimast tingitud sesoonsus seab tegevustele piirid, piiratud hooaeg teeb keeruliseks kasumliku majandustegevuse
---	---

Võrtsjärve-Emajõe-Peipsi piirkonna arendamisega ei alustata tühjalt kohalt – siin tegutseb mitmeid koostöövõrgustikke (Tabel 4). Käesoleva strateegia ülesanne on määratleda piirkonna juhtimismudel koos osapoolte (olemasolevad võrgustikud ja tugiorganisatsioonid, kohalikud omavalitsused, riigiasutused, kolmanda sektori organisatsioonid ja ettevõtted) ülesannete kirjeldusega.

Tabel 4. Olemasolevad koostöövõrgustikud piirkonnas

Võrgustik	Info
Emajõe koostöövõrgustik	Tartumaa Arendusseltsi poolt ellu kutsutud koostöövõrgustik, arendamaks Emajõega seonduvaid puhketegevusi ja turismitaristut. Võrgustikku on kaasatud üle 30 organisatsiooni avalikust, era- ja mittetulundussektorist. Üheskoos on alates 2021. aastast läbi viidud Emajõe koristustalguid ning on korraldatud “Avasta Emajõgi!” jõeretkede sarja.
MTÜ Peipsimaa Turism	Peipsi regiooni turismialase arendustöö koordineerimiseks 2011. a loodud organisatsioon, mille ülesandeks on piirkonna turundamine, turismitoodete arendamine ja regiooni maine kujundamine.
MTÜ Sibulatee	Sibulatee loodi 2009. a eesmärgiga piirkonda arendada ning teha see tuntuks Sibulatee nime all. Põhikirjaline eesmärk on luua Tartumaa Peipsiveere ettevõtlust ühendav koostöövõrgustik ning läbi ettevõtlusaktiivuse tõstmise ning kogukonna kaasamise piirkonna elujõulisuse hoidmine. Organisatsiooni tegutsemispiirkonnaks on Peipsiääre valla territoorium.
SA Tartumaa Turism (brändinimi Visit Tartu)	Tartu linna ja Tartumaa Omavalitsuste Liidu poolt 1999. a asutatud organisatsioon eesmärgiga koordineerida Tartu linnas ja maakonnas turismialast arendustööd, sh tegeleda piirkonna turunduse, turismitoodete arendamise, piirkonna mainekujunduse ja turismialase informatsiooni kogumise, analüüsimise ning levitamiseks.
Tartumaa toidupiirkond	Aastal 2021 loodi sihtasutuse juurde Lõuna-Eesti turismiklaster, kuhu aastal 2023. ühendati kõik piirkonna turismitöötajad. Koostöös osalevad Tartu linn ja maakond, Põlva ja Võru maakonnad ning Jõgeva, Mustvee, Otepää ja Valga vallad.
	150 liiget ühendav Tartumaa Arendusseltsi poolt eest veetav võrgustik kohaliku toidu edendamiseks.

Strateegia on ühest küljest suunatud arendustegevuste elluviijatele: turismiettevõtted-teenusepakkujad, kohalikud omavalitsused, kodanikuühendused ja katusorganisatsioonid; teisest piirkonna külastajatele: veematkajad, huvialuste omanikud, kalurid ja harrastuskalamehed, sise- ja välisturistid laiemalt ja piirkonna elanikkond. Sihtrühmad määratletakse täpsemalt piirkonna strateegias.

KASUTATUD KIRJANDUS

Alam-Pedja linnu- ja loodusala kaitsekorralduskava 2016–2025

Eesti Statistikaameti andmekogu

Elva valla arengukava 2025–2030

Elva valla üldplaneering, 2024

Ginter, K., Kangur, A., Kangur, P. & Kangur, K. (2015). Consequences of size-selective harvesting and changing climate on the pikeperch *Sander lucioperca* in two large shallow north temperate lakes. *Fisheries Research*, 165, 79–85

Ida-Eesti veemajanduskava meetmeprogramm 2022–2027

Janatian, N. et al. (2019). Atmospheric stilling offsets the benefits from reduced nutrient loading in a large shallow lake. *Limnology and Oceanography*, 65

Kambja valla arengukava 2023–2030

Kambja valla üldplaneering (eelnõu), 2025

Kangur, A., Kangur, P. & Pihu, E. (2002). Long-term trends in the fish communities of Lakes Peipsi and Võrtsjärv (Estonia). *Aquatic Ecosystem Health & Management*, 5(2), 163–170

Kangro, K., Pall, A.M., Laugaste, R., Piirsoo, K., Maileht, K., Rahn, I.A. and Alikas, K., 2025. Two decades of cyanobacterial bloom dynamics in a shallow eutrophic lake: remote sensing methods in combination with light microscopy. *Hydrobiologia*, 852(2), pp.425-442

Kastre valla arengukava 2023–2030

Kastre valla üldplaneering (eelnõu), 2025

Kärevere looduskaitseala kaitsekorralduskava, 2023

Leeben, A., Freiberg, R., Tönno, I., Kõiv, T., Alliksaar, T. & Heinsalu, A. (2012). A comparison of the palaeolimnology of Peipsi and Võrtsjärv. *Hydrobiologia*, 710(1), 227–240

Luunja valla arengukava 2035

Luunja valla üldplaneering (eelnõu), 2025

Minuomavalitsus.ee portaal

MTÜ Võrtsjärve Ühenduse kohaliku arengu strateegia 2023–2027

Mägi, M., Mõtte, M., Saaroja, A. 2023. Ranna- ja sisevete kalanduse tulususuuring. Tartu Ülikool

Nõges, T., Tuvikene, L. & Nõges, P. (2010). Contemporary trends of temperature, nutrient loading, and water quality in large Lakes Peipsi and Võrtsjärv. *Aquatic Ecosystem Health & Management*, 13(2), 143–153

Noges, T., Janatian, N., Laugaste, R. and Noges, P., 2020. Post-soviet changes in nitrogen and phosphorus stoichiometry in two large non-stratified lakes and the impact on phytoplankton. *Global Ecology and Conservation*, 24, p.e01369

Peipsi kalanduspiirkonna strateegia 2030+

Peipsimaa arengustrateegia 2019–2030

Peipsiveere looduskaitseala kaitsekorralduskava 2016–2025

Peipsiääre valla arengukava 2018–2030

Peipsiääre valla üldplaneering, 2022

Tamm, M. et al. (2022). Factors influencing the pigment composition and dynamics of photoautotrophic picoplankton in shallow eutrophic lakes. *PLoS ONE*, 17

Tammiksaar, E. & Kangur, K. (2020). Fish and fishing in Lake Peipsi (Estonia/Russia) since 1851: Similarities and differences between historical and modern times. *Journal of Great Lakes Research*, 46(5), 1095–1102

Tartu linna arengukava 2025–2035

Tartu linna üldplaneering 2040+

Tartu valla arengukava 2022–2030

Tartu valla üldplaneering, 2022

Tartumaa Arendusseltsi Tegevuspiirkonna Ühisstrateegia 2023–2030

Tartumaa arengustrateegia 2040, 2022

Teesalu, P. ja Bernotas, P., 2025. *Võrtsjärve olulisemate tööstuslike kalaliikide varude seisundi hindamine 2024. aastal*. Eesti Maaülikool. Tartu.

Toming, K., Nõges, P. & Nõges, T. (2013). Reconstruction of long-term changes of the underwater light climate in two large and shallow Estonian lakes. *Aquatic Ecosystem Health & Management*, 16(2), 246–255

Tõrva valla arengukava aastani 2035

Tõrva valla üldplaneering, 2024

Vaino, V., 2025. *Kalavarude uuringud Peipsi, Lämmi- ja Pihkva järves: 2024. aasta uuringu lõpparuanne*. Tartu Ülikool. Eesti Mereinstituut. Tartu.

Valgamaa arengustrateegias 2035+ tegevuskava 2023–2027

Viljandi valla arengukava 2022–2030

Viljandi valla üldplaneering, 2022

Viljandimaa arengustrateegia 2035 tegevuskava 2023–2026

Võrtsjärve hoiuala kaitsekorralduskava

Võrtsjärve kalanduspiirkonna strateegia 2024–2030+

Võrtsjärve-Emajõgi-Peipsi järve veetee võrgustiku ja taristu arendamine vastavalt strateegiate ja uuringute tulemustele, 2023

LISA 1. OMAVALITSUSTE TEGEVUSKAVAD VÕRTSJÄRVE–EMAJÕE–PEIPSI VEESTIKU KASUTAMISEL JA KAITSEL

Tartu maakond

Peipsiääre vald

- Peipsiääre piirkonna arengut soodustavates projektides, organisatsioonides (nt TAS, TOL, Peipsi Kalanduspiirkonna Arendajate Kogu, Jõgevamaa Koostöökoda, Tartumaa Ühistranspordikeskus) osalemine partneri või liikmena
- Konkreetsete tegevuste ja koostöövõimaluste välja töötamine koostöös Peipsimaa Turismi, Sibulatee ja Peipsi Toidu võrgustikuga
- Veeturismi (linnuvaatlus, kalastamine, reisilaevaliiklus, lõbusõidud järvel, jne) arendamine
- Karavanide peatuskohtade rajamise soodustamine piirkonda: Kallastel, Alatskivil Kolkjas
- Matkaraja rajamine mööda Peipsi rannaäärt. Planeerimine 2024-2025, elluviimine järgmisel viiel aastal. Nina küla ja Rootsiküla ühendamine matkarajaga. Kallaste promenaadi rajamine
- Avalike ranna- ja puhkealade arengusuundade väljatöötamine ning kaardistamine, sh Kallaste ja Kolkja randade maastikuarhitektuuriliste projektide koostamine ja elluviimine
- Puhkealade ja ujumiskohtade arendamine ning väljaehitamine ja tähistamine
- Pilliroo, pajude ja orgaaniliste jäätmete taaskasutusse võtmine. Visioon: Peipsi järve kaldad on Peipsiääre valla piires looduslikustatud, sh ülemäärane roostik ja võsa on eemaldatud ning kasutatud energeetikas
- Avalike sadamate ja sildumiskohtade infrastruktuuri rajamini ja rajamise soodustamine. Kolkja ja Kallaste avalike sadamate väljaarendamine
- Ühendustee parandamine mööda järve Emajõe, Varnja, Kolkja, Kallaste, Mustvee vahel.
- Kallaste keskväljaku arendamine

Luunja vald

- Emajõe kasutamine energiatootmiseks
- Emajõe veeteede ja väikelaevaliikluse arendamine (sadamate planeeringud, uuringud, projekteerimine, rahataotlused)
- Emajõeäärsete tõmbekeskuste arendamine
- Emajõe-Suursoo keskuse arendamine loodushariduskeskuseks
- Ülevallaliste suursündmuste korraldamine (nt jõepäevad, kalapidu jpm)
- Veeturismi arendamine (nt kajakimatkad, veetramm jne)
- Kalapüügiks sobivate jõeäärsete alade korrastamine

- Luunja Jõesadama ja puhkeala arendamine ja majandamine
- Kavastu parve arendamine atraktiivseks turismiobjektiks (nt koostöös Kastrega)
- Kabina järve puhkeala rajamine
- Osalemine piirkondlikes turismialastes võrgustikes (sh Peipsimaa Turism, Emajõe võrgustik, Tartu 2024 jne)
- Ettepanekute tegemine riiklikele ametkondadele keskkonnahoidlike kalapüügi-reeglite ülevaatamiseks ja kaasajastamiseks
- Rohemärgiste (nt Green Key) taotlemise soodustamine Luunja valla ettevõtete ja turismisektoris (nt Emajõe-Suursoo Keskuse, aga ka erategijate puhul)

Tartu vald

- Veeteedel toimuva veeliikluse turvalisust tagavate meetmete rakendamine, sh Piirissaare kanalil liiklemist suunavate tähistete ja märkide paigaldamine
- Veekogude kasutamise piiramine ohtude korral (sh ohtlikud jääolud)
- Supluskohtade varustamine päästevahenditega
- Turvaliste, kõigile ligipääsetavate supluskohtade rajamine Tartu valla avalike veekogude äärde
- Piirissaare päästekomando veepäästevõimekuse suurendamisele kaasa aitamine
- Sadamataristu arendamine Piirissaarel ning sadamate ning lautrikohtade arendamine Emajõel
- Piirissaare ühistranspordilahenduste arendamine aastaringselt toimiva kasutaja-sõbraliku praami ja hõljukitransporti ning maismaa ühistransporti siduva süsteemina
- Piirissaare loodus- ja kultuuriväärtuste arendamine ja säilitamise toetamine
- Emajõe juurdepääsude kavandamine, sadamate, paadisildade, lautrikohtade arendamine, kaldaäärsete puhkekohtade arendamine
- Avalike randade arendamine Piirissaarel
- Kohaspetsiifiliste ja arendamine Piirissaarel. traditsiooniliste tegevuste (sealhulgas kalapüük, sibulakasvatust)
- Töökohti loovate asutuste ja ettevõtete loomise soodustamine Piirissaarele
- Piirissaare looduseväärtuste ja looduseväärtuslike alade säilimiseks ning esiletoomiseks (sealhulgas maastikuhooldus, roostiku eemaldamine, vaadete avamine, ulukihooldus jms) vajalike tegevuste arendamine
- Ajalooliste lautrikohtade puhastamine ja muude Peipsi järvele juurdepääsu tagavate meetmete arendamine
- Ühistranspordi arendamine bussitranspordiga Laaksaare sadamasse ning vee-transpordiga Piirissaarele
- Piirissaare veeteede arendamine, sealhulgas veeteede turvalisust tõstvate lähenduste paigaldamine
- Avalike teenustega seotud taristu (veevärk, jäätmemajandus, teed) arendamine Piirissaarel
- Koostöö naaberomavalitsustega Peipsi järve, Emajõe ja teiste mitme omavalitsuse territooriumile ulatuvate veekogude seisundi parandamiseks
- Jänese silla kaudu matkaraja ehitamine

Tartu linn

- Emajõe ja kallaste ala arendamine aktiivsete tegevuste keskkonnaks ning vaba aja veetmiseks, sh Emajõega seotud huvigruppide kaasamine, jõeääre hooajaline ühistranspordiga ühendamine, ujumajad, taliujumine
- Jõelaevanduse arendamine

Elva vald

- Emajõe veetee arendamine läbi Reku sadamaala arendamise
- Olemasolevate avalike ujumiskohtade parendamine ja vajadusel uute rajamine (sh Võrtsjärve äärde)
- Emajõe-Võrtsjärve veetee kasutamise võimaluste loomine, Võrtsjärvele ligipääsetavuse parandamine
- Erinevate piirkondade puhkealade, matkaradade (nt Kavilda ürgorg) ja supluskohtade arendamine koostöös kogukonnaga

Kastre vald

- Veesilmade, jõgede ja järvede puhastamine ja nende ümbruse korrastamine. Ametlike ujumiskohtade korrastamine ja rajamine, sh tualettruumid, riietuskabiinid ja mänguväljakud
- Koostöös partneritega Emajõe-äärsete puhke- ja rannaalade korrastamine ja arendamine
- Loodusõppe aktiveerimine ja matkaradade kasutamise edendamine (nt Järvelja matkarada, Emajõe RMK rada)

Viljandi maakond

- Võrtsjärve kui kalastus- ja puhkepiirkonna arendamisele kaasaaitamine (koostöö kalanduspiirkonna ja ettevõtjatega puhkepiirkonna atraktiivsuse ja maine tõstmisel, ujumiskohtade korrastamisel, paadisildade jm taristu korrastamisel)
- Suislepa mõisakompleksi arendamine Võrtsjärve turismikeskuseks
- Tarvatu poldri ja sadama korrastamine ja arendamine. Võrtsjärve kallasrajale juurdepääsu avamine
- Kivilõppe puhkeala arendamine: ujumisranna, paadikanali, seiklusraja ja laagriplatsi väljaehitamine, Võrtsjärvele kallasraja arendamine ja Võrtsjärvele juurdepääsu avamine
- Vanasauna kalasadama arendamine. Võrtsjärve kallasrajale juurdepääsu avamine
- Võrtsjärve kaldaala korrastamine Valma külas